

СЪВРЕМЕННО ПРАВО

1' 2007

СЪДЪРЖАНИЕ

СТАТИИ

Мargarита Чинова — Задочното производство по НПК 7

Ивайло Стайков — За структурата на работната заплата
и брутно трудово възнаграждение — някои въпроси
относно новата Наредба за структурата и организацията
на работната заплата 19

Магдалена Георгиева и Иван Георгиев — За авторските права
при задължително разпространение на телевизионни
и радиопрограми 31

ПРАВО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

Георги Пенчев — Сближаване на българското с европейското право
относно оценката на въздействието върху околната среда 40

МЛАДИ АВТОРИ

Гергана Петкова — Семейството като институция и положението
на жената в Древния Рим 50

Антонина Димитрова — Медиацията като способ за уреждане
на спорове между граждани 58

КРИТИКА И НАУЧЕН ЖИВОТ

Иван Късов — Семинарните занятия по обща теория на правото —
отговорност и предизвикателство 66

Асен Запрянов — Ценен принос в изследването на вещноправните
правоотношения 74

НОВОИЗЛЯЗЛА ПРАВНА ЛИТЕРАТУРА 81

В редакцията се приемат материали, не по-големи от 17 стандартни машинописни страници (30 реда по 60 знака всеки), в два екземпляра и задължително със запис на електронен носител. Всяка статия трябва да е придружена от кратка анотация на български и английски език до 20 машинописни реда. Ръкописи не се връщат и не се рецензират. Хонорари се изплащат всеки работен ден в офиса на издателство „Сибѝ“ на пл. „Славейков“ № 4, ет. 4, стая 412. За справки — тел. 9870141.

СЪВРЕМЕННО ПРАВО

Год. XVIII, кн. 1, София, 2007

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Юридически факултет

Издателство СИБИ

РЕДАКЦИОННА КОЛЕГИЯ

проф. Георги Петканов (гл. редактор), проф. Лазар Груев (зам.-гл. редактор), доц. Пламен Панайотов (секретар), проф. Димитрина Милкова, проф. Дончо Хрусанов, проф. Евгени Танчев, проф. Красимира Средкова, проф. Огнян Герджиков, гл. ас. Ружа Иванова, проф. Тодор Тодоров, Тоньо Железчев

Адрес: Софийски университет „Св. Климент Охридски“, Юридически факултет, каб. 236, бул. „Цар Освободител“ № 15, 1040 София; тел. 9434806.

© Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Юридически факултет

© Издателство СИБИ

2007

Адрес на издателството: 1000 София, пл. „Славейков“ № 4, ет. IV
тел. 9870141, факс 9875709

e-mail: sibi@sibi.bg

www.sibi.bg

CONTENTS

ARTICLES

Margarita Chinova — Proceedings by Default under the Criminal Procedure Code	7
Ivailo Staikov — On the Structure of Salary and Gross Salary — Issues Regarding the New Regulation on the Salary's Structure and Organisation	19
Magdalena Georgieva and Ivan Georgiev — On the Copyrights in Case of Mandatory Broadcasting of TV and Radio Programmes	31

LAW OF THE EUROPEAN UNION

Georgi Penchev — Harmonisation of the Bulgarian and European Law Regarding the Assessment of the Impact on Environment	40
---	----

YOUNG AUTHORS

Gergana Petkova — Family as Institution and the Position of Women in Ancient Rome	50
Antonina Dimitrova — Mediation as a Mechanism for Settlement of Arguments among Citizens	58

CRITIQUE AND SCIENTIFIC LIFE

Ivan Kiossev — Seminars on General Theory of Law — Responsibility and Challenges	66
Assen Zapryanov — Valuable Contribution to the Study of Land Law	74

NEWLY PUBLISHED LAW BOOKS	81
--	----

CONTEMPORARY LAW

Year XVIII, 2007, № 1, Sofia
Sofia University „Sv. Climent Ohridski“
Faculty of Law
SIBI Publishing House

EDITORIAL BOARD

Georgi Petkanov (Editor-in-Chief), Lazar Grouev (Deputy Editor-in-Chief),
Plamen Panayotov (Secretary), Dimitrina Milkova, Doncho Hrusanov, Evgeni
Tanchev, Krassimira Sredkova, Ognyan Guerdgikov, Rouja Ivanova, Todor Todorov,
Tonyo Zhelezchev

Address: Sofia University „Sv. Climent Ohridski“, Faculty of Law, room
№ 236, 15, Tzar Osvoboditel Street, Sofia — 1040; tel.: 359 2 9434806.

© Sofia University „Sv. Climent Ohridski“
Faculty of Law
© SIBI Publishing House
2007

Address of the Publishing House: Sofia, 1000, 4, Slaveykov Sq.
tel.: 359 2 9870141, fax: 359 2 9875709
e-mail: sibi@sibi.bg
www.sibi.bg

СТАТИИ

ЗАДОЧНОТО ПРОИЗВОДСТВО ПО НПК

Маргарита Чинова*

I.

1. Личното участие в наказателнопроцесуалната дейност е предвидено в закона като **право на обвиняемия**. Съгласно чл. 55 НПК той може да участва в наказателното производство, да се запознава с делото и да прави необходимите извлечения, да дава обяснения, да представя доказателства, да прави искания, бележки, възражения, да обжалва постановените актове и т.н. Обвиняемият обаче може и да се откаже от правото си да участва в производството — или като предприеме активни действия и се укрие от разследващите и съдебните органи, или като напълно се дезинтересира от воденото срещу него дело и не се явява при редовно призоваване. Правото на обвиняемия да участва в наказателното производство *няма абсолютен характер*. То може да бъде ограничавано, за да не се блокира процесът, да не се стигне до изчезване на доказателства, до изтичане на давностни срокове и в крайна сметка — до липса на правосъдие. Правото на обвиняемия да участва в наказателния процес е предвидено не само в негов личен интерес, но и в интерес на обществото. Затова е важно осигуряването на разумния баланс между това

---

* Професор.

право на обвиняемия да участва в производството и обществения интерес от разкриването на истината за извършеното престъпление¹.

2. В този смисъл са известни **стандартите**, утвърдени вече в *практиката на Европейския съд в Страсбург* — съдебното решение може да бъде постановено в отсъствието на страната при условие, че тя е била редовно призована, и при условие, че предписаният ред за това предвижда достатъчно гаранции; когато не е ясно дали обвиняемият наистина знае за воденото срещу него дело, е важно грижливо да е потърсена връзка с него; фактът, че обвиняемият е задържан, не е причина той да не бъде изслушан, особено в първоинстанционното производство².

Аналогични стандарти са предписани и в *Резолюция* на Комитета на министрите на Съвета на Европа 75(11) от 21.05.1975 г. *относно критериите за провеждане на задочно производство* — „никой не може да бъде съден, без да е призован предварително..., освен ако не е установено, че се укрива умишлено; призовките трябва да съдържат указания относно последиците от отсъствието на подсъдимия; когато съдът установи, че на подсъдимия, който не се е явил по делото, е връчена призовка, той трябва да отложи разглеждането на делото, ако прецени, че личното му присъствие е необходимо, или има основание да смята, че съществуват уважителни причини за неявяването му; когато подсъдимият е съден в негово отсъствие, доказателствата се събират по общия ред и защитата трябва да има право да участва.

II.

1. Българският НПК предвижда **задължително и незадължително** присъствие на подсъдимия в *съдебното заседание*. По дела с обвинение за тежко престъпление, за които се предвижда повече от пет години лишаване от свобода или друго по-тежко наказание, присъствието на подсъдимия в съдебно заседание е задължително (чл. 269, ал. 1 НПК). Когато обвинението не е за тежко престъпление — по аргумент на противното — присъствието му не е задължително. Но и в тези хипотези съдът може да разпреди подсъдимият да се яви, когато това е необходимо за разкриване на обективната истина (чл. 269, ал. 2 НПК). На досъдебното производство такова разграничение не се предвижда. Когато присъствието на обвиняемия е предвидено като задължително (предявяване на обвинение, на разследване и т.н.), няма значение какво е престъплението — тежко или обвинението не е за тежко престъпление.

2. Във всички случаи **призоваването на обвиняемия е задължително, независимо дали присъствието му при извършването на дейността е задължително, или не**. Без редовно призоваване обвиняемият не може да упражни правото си лично да участва в наказателнопроцесуалната дейност,

което право е в основата на всички други негови процесуални права — да научи в какво е обвинен, да даде обяснение по обвинението, да се запознава с материалите по делото, да прави искания, бележки, възражения, да обжалва актовете и т.н.

Призоваването се осъществява по правилата на глава петнадесета, раздел първи — „Връчване на призовки, съобщения и книжа“. В този раздел изчерпателно са посочени органите и лицата, чрез които се връчват призовките, съобщенията и книжата (чл. 178 НПК), задължителните реквизити на призовката и съобщението (чл. 179 НПК), редът за връчване (чл. 180 и чл. 181 НПК) и отговорността за неизпълнение на задължения по връчването (чл. 182 НПК).

В практиката на съдилищата константно се приема, че неизпълнението или неправилното изпълнение на правилата за връчване на призовки, съобщения и книжа е съществено процесуално нарушение и основание за отмяна на постановения акт. За да се приеме, че подсъдимият е редовно призован и делото може да се разгледа в негово отсъствие, е необходимо призовката да е оформена съгласно изискванията на закона (р. 1998—II н. о.). Недопустимо е да се проведе производството или отделни процесуални действия без участието на обвиняемия, ако той е задържан и осигуряването му за участие в наказателнопроцесуалната дейност се осъществява от органите на МВР (р. 385—1998—II н. о.). Делото не може да бъде разгледано в отсъствие на подсъдимия, ако липсват доказателства, че той е бил редовно призован за съдебното заседание (р. 729—1998—II н. о., р. 156—1999—II н. о.). Когато лицето отсъства, призовките, съобщенията и книжата „се връчват на пълнолетен член на семейството му, а ако няма пълнолетен член на семейството — на домоуправителя или портиера, както и на съквартирант или съсед, когато поеме задължение да ги предаде“ (чл. 180, ал. 2 НПК). Призовките, съобщенията и книжата могат да се връчат и на защитника, ако той се съгласи да ги приеме, когато обвиняемият отсъства (чл. 180, ал. 3 НПК). Когато това лице не може или откаже да подпише, връчителят прави бележка за това в присъствието на поне едно лице, което се подписва (чл. 180, ал. 4 НПК). В писмената бележка задължително се посочват имената и адресът на отказалия да получи призовката, неговото качество и имената и адресът на лицето, присъствало на отказа. Неизпълнението на което и да било от тези задължения е съществено процесуално нарушение (р. 604—2003—II н. о.). Присъствието на подсъдимия в конкретния случай не е било задължително, но „това обстоятелство не освобождава съда от задължението да направи всичко възможно за призоваването на подсъдимия за съдебното заседание“ (р. 447—2002—II н. о.). В същия смисъл е и р. 797—2005—III н. о. — когато процесуалните действия са проведени без участието

на обвиняемия, чието присъствие не е било задължително, но е осигурено чрез редовното му призоваване, производството може да се осъществи и в отсъствието на обвиняемия.

Константна е практиката на съдилищата и в друг смисъл — допуснато е съществено процесуално нарушение, когато делото е разгледано без участието на обвиняемия не само в случай, че той не е бил редовно призован, но и *когато е редовно призован и е посочил уважителни причини за неявяването си* (р. 729—1998—II н. о., р. 399—2003—I н. о.). При това е без значение дали присъствието му при извършването на дейността е задължително, или не. Дори и когато не е задължително, ако обвиняемият сочи уважителни причини за неявяването си, извършването на дейността трябва да бъде отложено.

3. Има разлика в последиците и мерките, които се предприемат по отношение на обвиняем, който е *редовно призован и не се явява, без да сочи уважителни причини*, в случаите, когато присъствието му е **задължително** по закон (чл. 269, ал. 1 НПК) или по разпореждане на съда (чл. 269, ал. 2 НПК), и когато **не е задължително**. В тази хипотеза, по отношение на обвиняем, когато присъствието му не е задължително, делото се провежда в негово отсъствие, без да се допуска съществено процесуално нарушение и без възможност да се наложат мерки за принуда. Когато обаче присъствието на обвиняемия е задължително по закон или по разпореждане на съда и той „не се яви пред съответния орган без уважителни причини...“, му се взема мярка за неотклонение или взетата мярка се заменя с по-тежка“ (чл. 66, ал. 1 НПК). Друга мярка, която може да се предприеме, е принудително довеждане — „когато не се яви на разпит без уважителни причини, обвиняемият се довежда принудително, ако явяването му е задължително или съответният орган намери, че то е необходимо“ (чл. 71, ал. 1 НПК). В този смисъл е и практиката на ВКС (р. 473—2002—III н. о., р. 399—2003—I н. о.).

III.

Разпоредбата на чл. 269, ал. 3 НПК предвижда изчерпателно **предпоставките за провеждане на производство без участието на обвиняемия** — т.нар. **задочно производство**.

1. Първата предпоставка е, когато разглеждането на делото в отсъствие на подсъдимия „няма да попречи за разкриване на обективната истина“ (чл. 269, ал. 3 НПК). Тази предпоставка е важима и за *досъдебното производство* — „когато няма да попречи за разкриване на обективната истина, разследването може да се проведе в отсъствие на обвиняемия...“ (чл. 206 НПК).

Очевидно, че нашият закон не предвижда задължителни случаи на задочно производство, след като такава може да се осъществи, но само при условие, че отсъствието на обвиняемия няма да попречи за разкриването на обективната истина. На държавните органи е предоставена широка дискреция при решаването на този въпрос. Предписаният законов критерий — дали това ще попречи за разкриването на истината, или не, има твърде широко съдържание. Въпрос на конкретна преценка за всеки конкретен случай е дали отсъствието на обвиняемия ще попречи, или не за разкриването на обективната истина. Трудно е да се намерят и формулират общи критерии, които да важат за всички случаи. Освен това, макар и да се базира на обективни данни, изводът дали разглеждането на делото по реда на задочното производство ще попречи, или няма да попречи за разкриване на истината е в крайна сметка въпрос на субективни преценки и оценки. Затова и практиката е твърде пестелива в обобщаващите изводи в тази връзка.

По повод тази законова предпоставка може да се направи и друг извод. Когато присъствието на подсъдимия в съдебното заседание *не е задължително, но съдът е разпоредил той да се яви* (чл. 269, ал. 2 НПК), *разглеждането на делото не може да се осъществи задочно*. В тази хипотеза съдът вече е направил своята оценка, че присъствието на подсъдимия е необходимо за разкриването на обективната истина, а задочно производство се провежда точно в обратния случай — когато присъствието на подсъдимия не е необходимо и отсъствието му няма да попречи за разкриването на истината.

2. За провеждането на задочно производство обаче не е достатъчно решението, че отсъствието на подсъдимия няма да попречи за разкриването на обективната истина. Необходимо е **кумулятивното наличие и на поне една от другите три предпоставки** по чл. 269, ал. 3, т. 1—3 НПК.

Първата предпоставка — обвиняемият „не е намерен на посочения от него адрес или е променил същия, без да уведоми съответния орган“ (чл. 269, ал. 1, т. 1 НПК).

От текста е очевидно, че съответният държавен орган знае местоживеенето, защото разполага с адреса на обвиняемия, при това *адрес, посочен от него*, но или не е намерен на този адрес, или го е променил, без да уведоми за това. Няма съмнение, че става въпрос за случаи, когато законът презумира, че обвиняемият се укрива, правейки опити да скъса връзка с органите на съдебното производство или съда. Именно затова НПК предвижда и съответни мерки за процесуална принуда. Когато „обвиняемият не се яви пред съответния орган без уважителни причини или промени местоживеенето си, без да го е уведомил за това...“, му се взема мярка за неотклонение или взетата мярка се

заменя с по-тежка...“ (чл. 66, ал. 1 НПК). Обвиняемият „може да бъде доведен принудително без предварително призоваване, когато се е укрил...“ (чл. 71, ал. 2 НПК). Но тази презумпция е оборима, тъй като осъденият може да докаже, че ненамирането му на адреса, който е посочил, или неуведомяването за промяната на същия се дължи на независещи от него обективни причини.

Втората предпоставка — местоживеенето на обвиняемия „в страната не е известно и след щателно издирване не е установено“ (чл. 269, ал. 3, т. 2 НПК).

Неустановяването на адресната регистрация на обвиняемия не е равносилно на неустановяване на местоживеенето му като предпоставка за разглеждане на делото в негово отсъствие. „Местоживеене“ по смисъла на тази предпоставка е всяка фактическа връзка с определено място, включително извън територията на страната, която позволява призоваване на обвиняемия за участие в делото“ (р. 423—1993—I н. о.).

Константна е практиката на съдилищата, че е налице съществено нарушение, когато делото е разгледано и решено без участието на обвиняемия, но и без да е направено всичко необходимо за неговото издирване и призоваване (р. 367—1975—I н. о.). „Щателно издирване“ означава издирването от органите на МВР да е извършено чрез централния бюлетин и при посочване на конкретните данни и места на издирването (р. 561—1988—I н. о., р. 471—1990—I н. о., р. 720—1992—I н. о.). Нещо повече, когато подсъдимият е обявен чрез бюлетина за централно издирване и издирването продължава, съдът не може да насрочи делото и да го разгледа по правилата на задочното производство (р. 147—1993—II н. о., р. 188—1995—I н. о.). В същия смисъл са и редица по-нови решения на ВКС. Задочно производство се провежда само ако „обективно са извършени всички необходими действия по издирване на подсъдимия и са налице категорични данни, че въпреки щателното издирване, не е намерен“ (р. 473—2002—III н. о.). Приема се, че съдът допуска съществено процесуално нарушение, когато продължава следствените действия, без да изчака резултата от издирването на подсъдимия. Същите правила се отнасят и за досъдебната фаза — органът по разследването е предприел действия по щателно издирване, но без да изчака резултатите от същото, е извършил действията по предявяване на обвинението и разследването, с което е допуснал съществено нарушение на процесуални правила (р. 754—2003—I н. о.).

В същия смисъл е и практиката на Европейския съд в Страсбург. Съществуващите във вътрешното право възможности за издирване на лицата, срещу които е формулирано обвинение, трябва да са очевидно ефективни. По делото *Колоца срещу Италия* обвиняемият е бил призован от жилището и от

адреса, посочен в общинския регистър, и след като не бил намерен, е обявен за „неиздирен“. Европейският съд обаче е приел, че новият адрес на обвиняемия е бил известен по това време по повод други образувани срещу него дела, а липсата на единна информационна система база данни не е извинителна причина за неустановяване местоживеенето на обвиняемия. Вярно, че той не е информирал кметството за промяната на своя адрес, но последствията, които италианските власти са придали на това административно нарушение, разглеждайки делото в негово отсъствие, са непропорционални, като се има предвид значимото място, което се отдава във всяко демократично общество на правото на обвиняемия лично да участва в процеса³.

На практика се поставя важен въпрос — *как се съотнасят разпоредбите* на чл. 269, ал. 3 т. 1 и т. 2 НПК? Когато обвиняемият не е намерен на посочения от него адрес или е променил същия, без да уведоми съответния орган (чл. 269, ал. 3, т. 1 НПК), може ли да се осъществи задочно производство, без да се провежда и щателно издирване по смисъла на чл. 269, ал. 3, т. 2 НПК? С р. 473—2002—III н. о. правилно се приема, че когато подсъдимият не е намерен на посочения от него адрес, е необходимо да се осъществи и щателно издирване, да се изчакат неговите резултати и едва тогава да се проведе задочно производство. Действително, когато обвиняемият не е намерен на посочения от него адрес или е променил същия, без да уведоми съответния орган, фактически е налице хипотезата на чл. 269, ал. 3, т. 2 НПК — местоживеенето му не е известно именно когато задължително се провежда щателно издирване.

Третата предпоставка — когато обвиняемият „се намира извън пределите на Република България и: а) местоживеенето му не е известно; б) не може да бъде призован по други причини; в) е редовно призован и не е посочил уважителни причини за неявяването си“ (чл. 269, ал. 3, т. „а“, „б“ и „в“ НПК).

Когато Република България няма *склучен договор за оказване на правна помощ* с друга държава, липсва правна, а и фактическа възможност за призоваване на български гражданин в качеството му на обвиняем, който се намира в тази страна и е с неизвестен адрес. Делото може да се разгледа по правилата на задочното производство и без призоваване на лицето (р. 23—1988—I н. о.). Когато обвиняемият е в чужбина, в страна, с която Република България *има склучен договор за правна помощ*, и адресът му е известен, ход на делото в негово отсъствие може да се даде, ако е редовно призован (р. 279—1991—III н. о.). Призоваването трябва да се осъществи по правилата на глава тридесет и шеста, раздел трети НПК — „Международна правна помощ по наказателни дела“. В тази връзка, от важно значение е разпоредбата

на т. 4 от Резолюция 75(11) относно критериите за провеждане на задочно производство, според която „подсъдимият не трябва да бъде съден в негово отсъствие, ако е възможно и наложително да се прехвърли наказателното производство в друга държава или да се иска екстрадиция“.

IV.

Без съмнение задочното производство ограничава правото на защита на обвиняемия и в частност правото му да участва лично в наказателния процес, за да защити свои права и законни интереси. Затова законодателят е предвидил **редица гаранции** за осъществяване правото на защита, когато делото се разглежда в отсъствие на обвиняемия.

1. На първо място е **възобновяването на наказателното дело** по искане на задочно осъдения. **Предпоставките за възобновяване** на наказателно дело по искане на задочно осъден са предписани изчерпателно в чл. 423, ал. 1 НПК.

Искане за възобновяване на производството може да прави само **задочно осъденият лично**, защото само той има правен интерес от възобновяването (р. 209—2000—I н. о.).

По новия НПК искането трябва да бъде направено в **шестмесечен срок** от узнаване на влязлата в сила присъда (чл. 423, ал. 1 НПК). По отменения закон този срок беше едногодишен. Не са ясни мотивите на законодателя, които наложиха съкращаването на срока, но е очевидно, че това не е в интерес на задочно осъдените лица. Няма съмнение, че този срок е фатален и след изтичането му се преклудира правото на осъдения да прави искане за възобновяване на приключилото наказателно производство.

Друга предпоставка за възобновяване на делото е осъденият **да не е знаел за наказателното преследване срещу него** (чл. 423, ал. 1 НПК).

В тази връзка няма нови положения в действащия закон и затова цялата практика по прилагането на тази предпоставка ще остане важима и при действието на новия НПК.

Не може да иска възобновяване на делото осъден по обвинение за престъпление, за което присъствието му в съдебното заседание не е било задължително, а той е бил редовно призован и не е посочил уважителни причини за неявяването си. Когато процесуалните действия „са проведени без участието на подсъдимия, но за тях той е бил редовно призован и присъствието му при гледане на делото в съдебно заседание не е било задължително..., но е осигурено от съда чрез редовното му призоваване, не е налице хипотезата на проведено задочно производство“ (р. 797—2005—III н. о.). *За момента*, от който лицето узнава, че срещу него е започнало наказателно преследване, практика-

та е противоречива. В едни решения се приема, че това е моментът на привличането на обвиняем (р. 348—2000—II н. о., р. 651—2001—II н. о., р. 182—2001—II н. о.), а в други — че това е предявяването на обвинението (р. 155—2000—II н. о., р. 549—2002—II н. о.). Лицето узнава, че срещу него е започнало наказателно преследване, след предявяване на постановлението за привличане на обвиняем или на протокола от първото действие по разследването срещу него, по правилата на чл. 219, ал. 4—7 НПК. Това е единствено верният извод, тъй като с привличането се конституира фигурата на обвиняем, но той научава (узнава) за това едва когато му е предявен съответният акт. Без да е предявен този акт, лицето няма как да узнае, че е привлечено като обвиняем, т.е. че срещу него е започнало наказателно преследване.

На практика е възможно *досъдебното производство да е проведено присъствено*, а подсъдимият да не може да бъде редовно призван за съдебното заседание. Няма съмнение, че съдът може да проведе задочно производство, но само след като разпорежи щателно издирване на подсъдимия и изчака резултатите от него.

В обратната хипотеза, когато *досъдебното производство е проведено задочно*, съдът е длъжен на първо място да провери дали в тази връзка не е допуснато съществено процесуално нарушение. Обвиняемият не е бил издирен или не са изчакани резултатите от централното издирване, а са извършени необходимите процесуални действия и делото е внесено в съда с обвинителен акт. Практиката в този смисъл е константна, че тъй като е нарушено правото на защита на обвиняемия, изразяващо се в лишаването му от възможност лично да вземе участие в процеса, допуснатото процесуално нарушение е съществено и делото трябва да се върне на досъдебната фаза за ново разследване (р. 754—2003—I н. о.).

Преобладават решенията, в които се приема, че когато досъдебното производство е проведено задочно *при спазване на всички изисквания на закона*, съдът не е длъжен отново да проверява дали и към този момент са налице предпоставките за задочно производство. Но има и решения, в които се приема, че „всяко обективно установено незнание на осъдения не само за започване на наказателното преследване срещу него на досъдебната фаза на процеса, но и за продължаването му в последващата съдебна фаза, му дава самостоятелно право да иска отмяна на влязлата в сила присъда...“ (р. 155—2000—II н. о.). В мотивите на това решение се приема, че обвинението продължава във всяка отделна фаза и във всеки стадий, и държавните органи са длъжни да гарантират правото на защита чрез спазване на конкретните правила, включително и тези на задочното производство. В тези изводи има резон,

но това не означава, че когато местожiveенето на обвиняемия не е било установено, включително и чрез национално издирване, съдът е длъжен отново да проведе такава, за да гарантира правото му на защита и на съдебната фаза.

Всъщност действителният проблем е: може ли осъденият да се позове на незнание за наказателното преследване срещу него и да иска възобновяване на производството, когато същото е проведено задочно, на основание, че той не е намерен на посочения от него адрес или е променил същия, без да уведоми съответния орган (чл. 269, ал. 3, т. 1 НПК). В практиката преобладават решенията, според които осъденият, по отношение на когото съдебното производство е проведено задочно, не може да се позовава на обстоятелството, че не е знаел за провежданото спрямо него наказателно преследване, ако на досъдебното производство е бил уведомен за привличането му като обвиняем и за конкретно наложената мярка за неотклонение. От този момент лицето не само че не може да се позовава на незнание за провежданото спрямо него наказателно преследване, но има и задължение да уведомява съответния орган за всяка промяна на местожiveенето си. Искането на осъдения за възобновяване на делото ще се оцени като неоснователно винаги когато той сам се е поставил в невъзможност да узнае за привличането му като обвиняем. Незнанието се дължи на несъответно процесуално поведение — „напускане на посочения адрес, независимо от това дали се е укривал, или е имал друг адрес, който не е посочил на съответния орган, за да бъде призован от него“ (р. 182—2001—II н. о.). Като е напуснал адреса и не е уведомил за това, с процесуалното си поведение той е станал причина да бъдат ограничени правата му и затова не може да черпи права от собственото си неправомерно поведение (р. 549—2002—II н. о., р. 651—2001—II н. о.). Наличието на незнание у определено лице, че спрямо него е провеждано наказателно преследване, е налице единствено в случаите, когато и предварителното производство е проведено в негово отсъствие и той по никакъв друг начин не е бил в състояние да узнае това (р. 348—2000—II н. о.).

В други решения обаче се приема обратното — че дори когато задочното производство е проведено на основание, че обвиняемият не е бил намерен на посочения от него адрес или е променил същия, няма пречка той да се позове на незнание за продължаващото срещу него в съдебната фаза наказателно преследване и да иска възобновяване на делото (р. 155—2000—II н. о.).

И едните, и другите разрешения са в известен смисъл крайни. Този въпрос е решен с Резолюция 75(11) относно критериите за провеждане на задочно производство. Според т. 9 от тази резолюция „лице, осъдено в негово отсъствие, което е било редовно призовано, трябва да има право на повторно раз-

глеждане на делото по общия ред, ако докаже, че неговото отсъствие и обстоятелството, че не е уведомил съда, се дължат на независещи от него причини“. Очевидно, че когато обвиняемият се позовава на незнание за наказателното преследване срещу него, той има *тежест да докаже*, че не е намерен на посочения от него адрес, както и че не е уведомил съответния орган, след като е променил същия, или местоживеенето му и след щателно издирване не е било установено, *но това е станало по независещи от него уважителни причини*. Такава е и практиката на Европейския съд в Страсбург — в случай, когато лицето не е издирено, съдът трябва да се произнесе по жалбата му за възобновяване на делото, но „самото лице трябва да докаже, че не се е опитвало да избегне правосъдието“⁴.

Искането за възобновяване на наказателното дело се разглежда от ВКС (чл. 434, ал. 1 НПК). Делото се разглежда в открито заседание (чл. 424, ал. 3 НПК), а присъствието на осъдения е задължително (чл. 424, ал. 4 НПК). Правомощията на ВКС са изчерпателно посочени в чл. 425 НПК — да отмени присъдата, решението, определението или разпореждането и да върне делото за ново разглеждане, или да спре или прекрати наказателното производство, както и да измени съдебния акт в случаите, когато основанията за това са в полза на осъдения.

2. Друга важна гаранция за правото на защита на лицето, по отношение на което се провежда задочно производство, е **задължителното участие на адвокат** (чл. 94, ал. 1, т. 8 НПК).

В тази връзка отдавна е изживяна практиката, че участието на защитник е задължително само в съдебната фаза на процеса (ТР № 48 от 1987 г. на ОСНК). Във всички следващи решения константно и непротиворечиво се приема, че когато делото се разглежда в отсъствие на обвиняемия, е задължително да участва защитник именно в наказателното производство (р. 337—1987—I н. о.; р. 177—1989—I н. о.; р. 720—1992—I н. о.), а това означава — както на досъдебната, така и в съдебната му фаза.

3. Гаранция за правото на защита на обвиняемия е **и невъзможността да се сключва споразумение** между прокурора и адвоката. Недопустимо е сключването на споразумение в задочно производство, след като обвиняемият не може да упражни правото си да участва в споразумението и да заяви отказ от съдебно разглеждане на делото по общия ред. Това са лични права на обвиняемия и те не могат да се упражняват от неговия защитник (р. 350—2003—II н. о.).

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. Решение от 7.05.1974 г., *Neumeister*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 17; Решение от 27.02.1980 г.; *Deweer*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 35; Решение от 13.05.1980 г., *Artico*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 37; Решение от 23.06.1981 г., *Le Compte, Van Leuven and De Meiyere*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 43; Решение от 18.10.1982 г., *X v. United Kingdom*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 55; Решение от 9.04.1984 г., *Goddi*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 76; Решение от 26.10.1984 г., *De Cubber*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 86.

² Вж. Решение от 24.06.1993 г., *Schuler-Zraggen*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 263; Решение от 21.09.1993 г., *Zumtobel*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 268-A; Решение от 28.08.1991 г., *F. C. B. v. Italy*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 208-B; Решение от 12.10.1992 г., *T. v. Italy*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 245-C; Решение от 23.11.1993 г., *Poitrinol*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 277-A; Решение от 12.02.1985 г., *Colozza and Rubinat*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 89; Решение от 2.03.1987 г., *Monnell and Morris*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 115; Решение от 19.12.1989 г., *Kamasinski*, Publicationne de la Cour européenne des droits de l'homme, Serie A 168.

³ Вж. Решение на Европейския съд по правата на човека от 22.01.1981 г., *Колоца срещу Италия*. — Във: Избрани решения, С., 2001, с. 323 и сл.

⁴ Вж. Решение на Европейския съд по правата на човека от 22.01.1981 г., *Колоца срещу Италия*. — Във: Избрани решения, С., 2001, с. 323.

PROCEEDINGS BY DEFAULT UNDER THE CRIMINAL PROCEDURE CODE

By Margarita Chinova

Summary

The author studies the regulation of the criminal proceedings by default under the Criminal Procedure Code. The importance of the proper balance between the right of the accused person to take part in the proceedings, and the social interest to reveal the truth about the committed crime, is underlined. The Criminal Code's provisions are examined regarding the obligatory and not obligatory participation of the accused in person in the court's hearing; the prerequisites of the proceedings by default; as well the legal guarantees for the realisation of the right to defense in the proceedings by default.

ЗА СТРУКТУРАТА НА РАБОТНАТА ЗАПЛАТА И БРУТНОТО ТРУДОВО ВЪЗНАГРАЖДЕНИЕ – НЯКОИ ВЪПРОСИ ОТНОСНО НОВАТА НАРЕДБА ЗА СТРУКТУРАТА И ОРГАНИЗАЦИЯТА НА РАБОТНАТА ЗАПЛАТА

Ивайло Стайков *

1. През януари 2007 г. Министерският съвет прие Наредба за структурата и организацията на работната заплата (НСОРЗ)¹. До приемането на този подзаконов нормативен акт се стигна след продължителни дискусии в общественото пространство. Бяха проведени и задължителните консултации по чл. 3, ал. 2 КТ (израз на социалния диалог между партньорите в тристранното сътрудничество) в Националния съвет за тристранно сътрудничество. В началото на изложението следва да се направят някои по-общи и принципни констатации относно този нов нормативен акт.

Новата НСОЗРЗ като цяло осъвременява подзаконовата правна уредба на някои въпроси относно трудовото възнаграждение като един от основните и важни институти на трудовото право. Такова осъвременяване беше необходимо предвид обстоятелството, че тези въпроси на трудовото възнаграждение, за които в КТ е предвидена законова делегация, бяха уредени и/или конкретизирани в подзаконов нормативен акт, приет през 1993 г. Това беше Наредбата за допълнителните и други трудови възнаграждения (НДДТВ)², която беше изрично отменена с новоприетата НСОЗРЗ (§ 1 ПМС № 4 от 2007 г.). Въпреки измененията и допълненията на НДДТВ през годините, в някои отношения подзаконовата уредба изоставаше спрямо динамичното развитие на пазара на труда и общото социално-икономическо развитие на страната. Имам предвид основно малките и неактуализирани минимални размери на дължимите допълнителни трудови възнаграждения (за отработен ношен час или за част от него; за всеки час от времето на разположение; за по-високата лична квалификация на лице с научна степен). От друга страна, под влиянието на вътрешни и външни

---

* Доктор по право, главен асистент по трудово и осигурително право в НБУ.

за българския пазар на труда фактори се създадоха нови виждания относно някои аспекти на заплащането на труда, които имат принципен характер, и следваше да намерят своето нормативно разрешение.

Следователно НСОРЗ следва да претендира, от една страна, за осъвременяване от гледна точка на юридическата техника на подзаконовата уредба на трудовото възнаграждение, без да внася принципни изменения в съдържанието на нормативните разрешения, а от друга страна — по нов начин да регулира някои отделни въпроси на трудовото възнаграждение.

Поради обстоятелството, че НСОРЗ изрично отмени НДДТВ, неминуемо се налага сравнението между двата нормативни акта в съдържателно отношение. От самото наименование на НСОРЗ следва, че тя има по-широк обхват на предмета на правна уредба спрямо НДДТВ. Освен видовете и минималните размери на допълнителните трудови възнаграждения НСОРЗ урежда структурата и организацията на работната заплата, както и реда и начина за определяне и изчисляване на трудовото възнаграждение. И веднага се налага необходимостта и от едно друго сравнение — между НСОРЗ и Наредбата за договаряне на работната заплата (НДРЗ)³. Това е така, защото редът и начинът за определяне на трудовото възнаграждение се свързва принципно с договорното начало при регулиране на трудовите отношения в пазарно организираното общество. В НДРЗ са регламентирани въпроси както на колективното и индивидуалното трудово договаряне на работната заплата, така и на вътрешната (в конкретното предприятие) нормативна уредба на работната заплата. Видно е препокриването между предмета на правна уредба на НСОРЗ и НДРЗ. Това положение поставя два въпроса за обсъждане. Първият е за това: коя е приложимата правна уредба по даден въпрос към днешна дата? Или с други думи — по-новата правна уредба в НСОРЗ отменя ли разпоредби от НДРЗ при съвпадане на предметното съдържание по силата на правно-логическото правило *Lex posterior derogat legi priori*? Може ли да се приеме, че е налице мълчалива отмяна (*abrogatio tacita*) на отделни разпоредби от НДРЗ? Поради обстоятелството, че този въпрос се отнася до организацията на работната заплата, той няма да бъде разискван в настоящото изложение, а е необходимо да бъде предмет на самостоятелен анализ.

С не по-малка важност е и другият въпрос, който е свързан с правната техника и законодателната политика. При условие, че се променя правната уредба на даден институт, и то чрез приемането на нов нормативен акт, а не чрез изменение и/или допълнение на вече действащ, защо се допуска еднородна правна материя да се урежда в повече от един нормативен акт (в случая става въпрос все за подзаконови нормативни актове, а не за многостепенност

на правната уредба)? Това е проява не само на недобър нормотворчески подход, но създава и проблеми за адресатите на правните норми в процеса на правоприлагане. Не беше ли по-добре да се направи внимателен прочит на НДРЗ предвид социално-икономическите реалности през последните петнадесет години, многобройните промени в КТ през тези години, и като се използва поводът приемане на нов подзаконов нормативен акт, тази наредба да бъде изрично отменена? Уредбата на някои въпроси, които не са загубили актуалност, можеха да намерят място и в новата НСОРЗ, като нейното наименование щеше по-пълно да отговаря на предметното ѝ съдържание.

II. Видно от самото наименование на НСОРЗ, един от основните въпроси на правна уредба в този нормативен акт е структурата на работната заплата (гл. II от наредбата). За първи път в трудовото законодателство след 1989 г. се урежда по общ начин структурата на работната заплата. Под термина „структура на работната заплата“ следва да се разбират отделните елементи на работната заплата, както и взаимовръзката и взаимозависимостта между тях⁴. С приемането на НСОРЗ трудовото ни законодателство продължи да използва различни термини за едно и също по икономическо, правно и социално съдържание понятие. „Работна заплата“ и „трудова възнаграждение“ са синоними, като и двата термина се използват паралелно в НСОРЗ⁵. Всъщност главата втора на наредбата регламентира така наречените в теорията „целови понятия за трудово възнаграждение“, като съществената новост е дефиницията на основно трудово възнаграждение (чл. 4, ал. 1)⁶.

Още при пръв прочит на уредбата на структурата на работната заплата е видно, че всъщност става въпрос за структура на брутната работна заплата, а не изобщо на работната заплата. Това следва от редакцията на чл. 3 от наредбата, както и от чисто правно-логически съображения. Основната работна заплата, както и всяко едно от видовете допълнителни трудови възнаграждения, не може да има структура, защото в тези трудови възнаграждения няма съставни елементи, които в своята взаимовръзка да създават структура. При основната работна заплата и при допълнителните трудови възнаграждения може да се говори за тяхното определяне (механизъм за формиране), но не и за структура. Следователно както наименованието на наредбата, така и заглавието на глава втора от нея е подвеждащо и следва да се държи сметка за направеното уточнение.

Брутната работна заплата включва основната работна заплата и допълнителните трудови възнаграждения⁷. Това означава, че всяко брутно трудово възнаграждение се състои от един (и тогава не може да се говори за „структура“ в точния смисъл на това понятие) или няколко елемента. Елементът „ос-

новна работна заплата“ е задължителен, и то поради една основна причина — принципа за възмездност на труда по трудово правоотношение (чл. 242 КТ). От логическа гледна точка не може да има допълнително трудово възнаграждение, ако няма преди това определено основно такова. И в този смисъл отново следва задължителността на основното трудово възнаграждение. Допълнително трудово възнаграждение като елемент на брутното трудово възнаграждение може и да няма. Това е хипотезата на работник или служител, който за първи път в живота си постъпва на работа по трудово правоотношение и спрямо него не са налице предпоставките за дължимост на допълнителните трудови възнаграждения с постоянен характер; не полага ношен труд; не са договорени допълнителни трудови възнаграждения по чл. 13 от наредбата. Този работник или служител ще получи брутно трудово възнаграждение, което по размер ще съвпадне с основното му трудово възнаграждение. Самата идея за допълнително трудово възнаграждение подчертава задължителността на основното такова. Тази идея има и нормативен израз в разпоредбата на чл. 4, ал. 2 от наредбата. Съгласно нея с колективен или индивидуален трудов договор не може да се заменя основната работна заплата или части от нея с допълнителни или други възнаграждения и плащания. Въпреки че, така формулирана, тази разпоредба не е в съзвучие с правилата на елементарната логика, нейният основен правен смисъл е в препотвърждение на принципа за възмездност на положения труд по трудово правоотношение и на изискването на чл. 66, ал. 1 КТ (респ. на чл. 107 КТ при конкурса) при възникване на индивидуално трудово правоотношение винаги да се определя размер на основно трудово възнаграждение.

Разпоредбата на чл. 3 от наредбата е недобре редактирана. Поставя се въпросът кои са тези „други трудови възнаграждения, определени в нормативен акт или в индивидуалния трудов договор и невключени в т. 1 и 2“, и които са посочени в т. 3 на този член от наредбата като елементи на брутната работна заплата. Това не са допълнителните трудови възнаграждения по чл. 13 от наредбата, защото те са определени именно като „допълнителни“ и са включени систематически в глава трета на наредбата, уреждаща именно този елемент от структурата на брутната работна заплата. Между другото самото изброяване на тези нееднородни по характер допълнителни трудови възнаграждения по чл. 13, ал. 1 е неизчерпателно (вж. т. 4). Всяко друго плащане по трудовото правоотношение, различно от основното трудово възнаграждение и имащо характера на възнаграждение за положен наемен труд (престирана работна сила), е допълнително трудово възнаграждение. То не може да бъде друго освен допълнително, щом е функция и/или се дължи заедно с основното

трудова възнаграждение. Следователно т. 3 от чл. 3 от наредбата е излишна и не допринася с нищо по отношение на смисловото съдържание на правната норма.

С цел по-голяма яснота относно горните изводи трябва да се направи и следното уточнение. В чл. 3 от наредбата е посочена принципната структура (съдържание) на брутното трудово възнаграждение. В § 1 на отменената НДДТВ също беше уредено понятие за брутно трудово възнаграждение, което на практика се приемаше като принципно и легално дефинирано⁸. Но в действителност то имаше характер именно на целево понятие, в смисъл че беше приложимо само за конкретна цел — в случаите при определяне на възнаграждението за платен годишен отпуск по чл. 177 КТ и на обезщетенията по чл. 228 КТ. То служеше като стойностна база за определяне на плащания от работодателя на работника или служителя, които по своята правна природа нямаха характера на трудово възнаграждение, т.е. на контрапрестация за положен наемен труд. Почти идентична по съдържание на § 1 от отменената НДДТВ е разпоредбата на чл. 17 от новата НСОПЗ. Следователно разпоредбата на чл. 3 НСОПЗ може да се приеме за легална дефиниция на понятието „брутно трудово възнаграждение“, в която е определена и структурата му и която има значение във всички случаи, в които законодателството не влага друго съдържание или обем. В тези други случаи, когато се използва понятието „брутно трудово възнаграждение“, то действително има строго целево предназначение и поради това следва да се прилага само за конкретния случай.

Понятието „брутно трудово възнаграждение“ по чл. 3 НСОПЗ е най-общо дефинирано от логическа гледна точка, но в същото време, в сравнение с други хипотези, то е сравнително най-малко по обем откъм включени в него елементи. Това проличава особено ясно при сравнение между разпоредбите на чл. 3 и чл. 16, ал. 2 НСОПЗ. Във втората разпоредба към брутната работна заплата се включват разнородни по правна същност плащания на работодателя към работника или служителя.

Възнаграждението за платен годишен отпуск по чл. 177 КТ (чл. 16, ал. 2, т. 7 НСОПЗ) по правната си природа не е трудово възнаграждение, защото по време на ползване на платения си годишен отпуск работникът или служителят не престава работната си сила (освободен е от задължението си да изпълнява уговорената трудова функция) и следователно работодателят не му дължи трудово възнаграждение като насрещна престация. Затова неслучайно самият КТ именува това плащане „възнаграждение“, а не „трудова възнаграждение“. Това е плащане по трудовото правоотношение от работодателя, излиза от неговия патримониум (от средствата за работната заплата) и се приравнява по

(има същото) социално и правно предназначение като трудовото възнаграждение, но се различава по правна същност от последното⁹. Следователно чисто формалнологически възнаграждението за платен годишен отпуск по чл. 177 КТ не е елемент (част) от структурата на brutното трудово възнаграждение.

Възнаграждението, изплатено по реда на чл. 259 КТ (чл. 16, ал. 2, т. 3, предл. 2 НСОПЗ), по правната си същност е трудово възнаграждение. При хипотезата на вътрешно заместване със съвместителство е налице паралелно съществуване на две трудови правоотношения между един и същи работодател и един и същи работник или служител. Общото между двете индивидуални трудови правоотношения е идентичността на субектите. Наред с трудовата си функция по основното трудово правоотношение, той изпълнява и друга трудова функция — тази на замествания отсъстващ работник или служител. Втората трудова функция може да съвпада, но може и да се различава по характер от трудовата функция по основното трудово правоотношение. Възнаграждението в хипотезата на чл. 259 КТ е допълнително (може да се определи и като второ) трудово възнаграждение спрямо трудовото възнаграждение по основното трудово правоотношение. Спрямо второто, допълнителното трудово правоотношение обаче, то има характера на основно трудово възнаграждение.

По отношение на възнагражденията по чл. 266, ал. 1 КТ (неизпълнение на трудовите норми не по вина на работника или служителя), чл. 267, ал. 1 и 3 КТ (при престой не по вина на работника или служителя и при производствена необходимост) и чл. 268, ал. 3 КТ (производство на негодна продукция не по вина на работника или служителя) следва да се посочи следното. Определяйки размера на дължимото от работодателя трудово възнаграждение, КТ използва различна терминология за отделните хипотези — в чл. 266, ал. 1 КТ — „уговореното възнаграждение за пълно изпълнение“; в чл. 267, ал. 1 КТ — „brутно трудово възнаграждение“, а в ал. 3 на същия член — „brутното възнаграждение за основната му работа“; в чл. 268, ал. 3 КТ — „трудова възнаграждение като за годна продукция“. Но граматическото и логическото тълкуване води до извода, че и при трите особени случаи на трудово възнаграждение се дължи brутното трудово възнаграждение, поради това, че има безвиновно поведение на работника или служителя и рискът от неизползването на работната сила или неблагоприятните последици от производството на некачествена продукция законът е прехвърлил върху работодателя. Следователно възниква въпросът: защо тези особени хипотези на трудово възнаграждение са включени в разпоредбата на чл. 16, ал. 2 НСОПЗ, която по замисъл трябва да урежда „изчисляването на **brутната работна заплата**“ (подч. мое – И. С.)? Крайно нелогично е

в брутната работна заплата да се включват различни видове брутни трудови възнаграждения.

Гореизложеното поставя за разискване следния въпрос: дали създателят на нормативния акт не е искал да вложи друго съдържание в понятието „брутна работна заплата“ по чл. 16, ал. 2 НСОПЗ и нейното изчисляване, различно от понятието „брутно трудово възнаграждение“? Може да се предложи следното решение на проблема. Разпоредбата на чл. 16, ал. 2 НСОПЗ регламентира сумирането (като вид изчисляване, защото става въпрос именно за аритметичен сбор) на всички плащания от работодателя на работника или служителя, дължими на различни правни основания, в рамките на един календарен месец или на по-кратък период (вж. и ал. 3 на чл. 16 НСОПЗ). Сумата от тези плащания включва брутното трудово възнаграждение със структурата и елементите в нея по чл. 3 НСОПЗ, както и всички други плащания от разнороден характер¹⁰. Тази сума не е брутно трудово възнаграждение по смисъла на чл. 3 НСОПЗ, а дори и нещо повече — стойностно тя винаги трябва да е по-голяма или поне равна на него. Може да се приеме, че „брутна работна заплата“ по чл. 16, ал. 2 НСОПЗ е понятие различно и с по-голям обем от „брутно трудово възнаграждение“. В този смисъл брутното трудово възнаграждение е само един от многото възможни елементи в структурата на брутната работна заплата. Но ако се приеме този извод, се поставя отново въпросът за дефиницията по чл. 3 НСОПЗ. Проблемът нямаше да съществува, ако раздел I на глава втора от НСОПЗ беше озаглавен „брутно трудово възнаграждение“, а самият чл. 3 уреждаше структурата на брутното трудово възнаграждение, а не на брутната работна заплата. По този начин щеше нормативно да се прокара разликата между понятията „брутна работна заплата“ и „брутно трудово възнаграждение“ и съотношението между тях. В структурата на брутната работна заплата като основен и задължителен елемент винаги ще има брутно трудово възнаграждение, което от своя страна има своя собствена структура, в която на свой ред основен и задължителен елемент е винаги основното трудово възнаграждение. Така ясно щяха да бъдат очертани логически свързаните елементи от по-малкото към по-голямото по-обем и обратно.

Брутната работна заплата по чл. 16, ал. 2 НСОПЗ всъщност включва елементите на възнаграждението, което в своята цялост представлява осигурителният доход на работниците и служителите като задължително осигурени лица (вж. чл. 6, ал. 13 КСО и издадената от Министерския съвет за приложението на тази разпоредба Наредба за елементите на възнаграждението и за доходите, върху които се правят осигурителни вноски от 2000 г., изм., доп.). Но въпросът е кому е необходимо да се натоварва с подобна разпоредба НСОПЗ,

при условие, че този проблем е предмет на правна уредба от осигурителния закон и приетата специална наредба за това?

Според така очертаня обхват на понятието „брутна работна заплата“ по чл. 16, ал. 2 НСОПЗ то придобива повече икономически и счетоводен, а не толкова правен характер като насрещна контрапрестация от работодателя за престираната от работника или служителя работна сила. Аргумент за това е и обстоятелството, че в посочената разпоредба се акцентира върху уредбата на „изчисляването“ на брутната работна заплата (кои са събираемите във въпросния сбор), а не толкова върху самостоятелното съдържание на това понятие. Понятието „брутна работна заплата“ по чл. 16, ал. 2 НСОПЗ се доближава до икономическото понятие „цена на работната сила“, в което освен начислено и изплатено възнаграждение за положен труд се включват и всички други допълнителни разходи на работодателя — за задължителни и допълнителни доброволни осигуровки и застраховки, флукуационни разходи — за търсене и подбор на персонала, за адаптация и сработване на нови работници с трудовия колектив, при уволнение на работник (дължими по закон обезщетения), доброволни плащания от страна на работодателите като мерки за допълнително обучение за повишаване на квалификацията (инвестиции в човешки капитал), столова храна, транспортни разходи, спортни съоръжения и други със социално-битов характер¹¹. В икономическата литература „работна заплата“ често се употребява като синоним на „цена на работната сила“ и се дефинира и анализира „структурата на работната заплата“ в разгледания икономически аспект. Но НСОПЗ е нормативен акт, уреждащ важен аспект на трудовите правоотношения, и е издаден за прилагане на основния трудов закон — КТ. Икономическите трудови отношения се регулират от икономически закони и не всички техни аспекти подлежат и е необходимо да бъдат и правно регламентирани.

Като финал на анализа на понятието „брутна работна заплата“ по чл. 16, ал. 2 НСОПЗ може да се посочи и още нещо. Възприемайки тази „структура“ на брутната работна заплата (в смисъл на всички дължими плащания от работодателя на работника или служителя в рамките на работен месец или друг времеви период), защо нормотворецът не е включил и някои други плащания? Такива са например някои от компенсационните плащания — за квартирни и дневни пари при командировка или плащането по чл. 40, ал. 4 КСО, което често се среща на практика. Съгласно тази разпоредба от КСО осигурителят-работодател изплаща на осигуреното лице — работник или служител, за първия работен ден от временната неработоспособност среднодневното брутно възнаграждение за месеца, в който е настъпила временната неработоспособ-

ност, но не по-малко от среднодневното уговорено възнаграждение. Това не е трудово възнаграждение в точния смисъл на това понятие, защото работникът или служителят през този ден не е работил (не е простирали работната си сила), защото е бил в отпуск поради временна неработоспособност. Това е парично плащане от страна на работодателя по силата на закона, за негова сметка е (от неговия патримониум) и е изключение от принципа, че осигурителните престации при временна неработоспособност се дължат и изплащат от осигурителния орган в изпълнение на негово основно правно задължение в рамките на осигурителното правоотношение между него и осигуреното лице¹². В тази хипотеза тежестта на осигурителното плащане пада върху работодателя, който понася риска от настъпването на осигурителния случай¹³. Логично е това особено по правна природа плащане също да бъде включено в разпоредбата на чл. 16, ал. 2 НСОПЗ, като се изхожда от философията на тази правна норма.

Критиката към съдържанието на чл. 16, ал. 2 НСОПЗ се подсилва и от наличието на следващите три члена в наредбата — чл. 17, 18 и 19. Трите разпоредби са посветени на особения ред за определяне (изчисляване) на brutното трудово възнаграждение, когато то служи като база за определяне на други плащания от работодателя в рамките на индивидуалното трудово правоотношение. Тези други плащания са: възнаграждението за платен годишен отпуск по чл. 177 КТ и на различните (разнородни по правна характеристика) обезщетения по раздел III на глава X от КТ. Неизбежно е да се посочи и една фрапиреща грешка в текста на чл. 17, ал. 1 НСОПЗ. Той урежда brutното трудово възнаграждение за определяне на „обезщетенията по чл. 228 от Кодекса на труда“. Но чл. 228 КТ не урежда никакво субективно право на някакво обезщетение. Както говори и самото заглавие на тази законова разпоредба, тя регламентира базата (основата), от която да се изчисляват обезщетенията по раздел III на глава X от КТ¹⁴. Тази грешка в наредбата може би се дължи на недоглеждане, но тя оставя лоши впечатления у правоприложителя¹⁵.

При сравнение между текста на чл. 16, ал. 2 и на чл. 17, ал. 1 НСОПЗ се стига до извода за почти пълна идентичност между съдържанието на двете разпоредби. Това също е съществена слабост на юридическата техника и отново поставя въпроса за самостоятелната философия и целевото предназначение на чл. 16, ал. 2 НСОПЗ. За кои хипотези е приложима чл. 16, ал. 2 НСОПЗ, ако тя се приеме за обща правна норма, а тази на чл. 17, ал. 1 — за специална?

На фона на горния въпрос се поставя и проблемът със съдържанието на чл. 20 НСОПЗ. Предмет на уредба в тази разпоредба е структурата на brutното трудово възнаграждение извън случаите по чл. 177 и 228 КТ¹⁶. Като че ли нормативният акт въвежда трето понятие за brutно трудово възнаграждение,

със свои елементи и структура. Брутното трудово възнаграждение по чл. 20 НСОПЗ включва основното трудово възнаграждение и допълнителните трудови възнаграждения с постоянен характер, определени с индивидуалния трудов договор. Допълнителните трудови възнаграждения с постоянен характер са тези по чл. 11 НСОПЗ — за по-висока професионална квалификация (работник или служител, притежаващ образователна и научна степен „доктор“ или научна степен „доктор на науките“) и чл. 12 НСОПЗ — за придобит трудов стаж и професионален опит. Те са задължителни за изплащане (вж. чл. 6, ал. 1, т. 1 НСОПЗ), когато са налице предпоставките за придобиване на правото да се получават от конкретния работник или служител. При пръв прочит на съответните разпоредби следва, че брутното трудово възнаграждение по чл. 20 НСОПЗ е по-малко по обхват (по структура) от това по чл. 3 НСОПЗ. То като че ли обхваща само елементите по чл. 3, т. 1 и 2 НСОПЗ. Но вече се обоснова, че т. 3 на чл. 3 от наредбата е напълно излишна и с нищо не допринася за съдържанието на понятието „брутна работна заплата“ (брутно трудово възнаграждение). От друга страна, допълнителните трудови възнаграждения с постоянен характер са императивно посочени в наредбата, т.е. те са включени в изброяването по чл. 3, т. 2 НСОПЗ. Следователно по съдържание чл. 3 и чл. 20 съвпадат и е абсолютно ненужно един и същи въпрос да се регламентира два пъти в един и същи нормативен акт. Абсолютно идентична по съдържание разпоредба на чл. 20 НСОПЗ се съдържа и в § 8 ДПЗР на отменената вече НДДТВ. Въпросът е в това, че в НДДТВ нямаше разпоредба със съдържание като тази на чл. 3 НСОПЗ и поради това не се поставяше сега дискутираният проблем.

Поставя се и по-общият въпрос — дали изобщо е необходимо обособяването на глава четвърта в наредбата с този предмет на правна уредба, и то под наименованието „Изчисляване на полагащите се трудови възнаграждения“, което е чиста аритметична и счетоводна дейност?

III. Като заключение на анализа в настоящото изложение натрапчиво се налага крайният извод за множество правно-технически и правно-логически несъвършенства в един новоприет подзаконов нормативен акт. Всеки нов нормативен акт, особено когато претендира за по-съвременна правна уредба на един класически правен въпрос, какъвто е този за трудовото възнаграждение, трябва да бъде по-съвършен от предхождащите го във всяко едно отношение. Това е правилото в нормотворческата приемственост. Но това правило явно не е следвано от създателя на подзаконовия нормативен акт. Вместо да се постигне максимална стройност в правната уредба, избягване на разпоредби с идентично по същество съдържание, въвеждане на понятия чрез използване на

еднакви за тях термини и груби фактически и правни грешки, ние сме изправени пред нормативен акт, в който откриваме точно това. Това е слабост на българското нормотворчество през последните десет години, като тази недобра практика е крайно време да бъде преодоляна и изоставена.

БЕЛЕЖКИ

¹ ПМС № 4 от 17.01.2007 г., обн., ДВ, бр. 9 от 2007 г.

² ПМС № 133 от 1993 г., обн., ДВ, бр. 67 от 1993 г., изм., доп., отм.

³ ПМС № 29 от 5.07.1991 г., обн., ДВ, бр. 55 от 1991 г., изм., доп.

⁴ В своя курс по трудово право, при действието на първия КТ от 1951 г. (отм.) и действащата тогава Инструкция за състава на фонда работна заплата (отм.), проф. Л. Радоилски разглежда съдържанието на трудовото възнаграждение, като се спира на разграничението между понятията „фонд работна заплата“ и „трудова възнаграждение“, структурата на всяко едно от тях и взаимоотношенията между тях. **Радоилски, Л.** Трудово право на НРБ. С.: ДИ „Наука и изкуство“, 1957, 459—462.

⁵ За терминологичното разнообразие в материята на трудовото възнаграждение вж. **Мръчков, В.** Трудово право. 5. изд. С.: Сиби, 2006, с. 359.

⁶ Вж. така **Мръчков, В.** Трудово право, с. 364. Проф. Л. Радоилски ги нарича специални понятия за трудово възнаграждение. Вж. **Радоилски, Л.** Трудово право на НРБ, с. 460.

⁷ В настоящото изложение няма да се дискутират дефиницията и другите въпроси относно правната уредба на основната работна заплата по чл. 4 и чл. 5 от наредбата. Извън предмета на анализа остава и новата правна регламентация на допълнителните трудови възнаграждения.

⁸ Така проф. В. Мръчков определя brutното трудово възнаграждение като „възнаграждение, което включва основното и допълнителните и други трудови възнаграждения“, като посочва § 1 НДДТВ. **Мръчков, В.** Трудово право, с. 364.

⁹ Вж. в този смисъл **Мръчков, В.** Трудово право, с. 333.

¹⁰ До 1 януари 2007 г. в този сбор следваше да бъдат включени и паричните обезщетения за временна неработоспособност, трудоустрояване, бременност, раждане и отглеждане на малко дете и помощите по ДОО. При реализация на съответния осигурен социален риск тези обезщетения и помощи се изплащаха на осигурения работник или служител чрез работодателя-осигурител в сроковете за изплащане на възнагражденията на осигурените лица, но те не бяха негов разход, а идваха от патримониума на осигурителния орган — НОИ. След 1 януари 2007 г. всички тези осигурителни престации по краткосрочното обществено осигуряване се изплащат от териториалните подразделения на НОИ директно на осигурените лица по декларирана от тях банкова сметка — срв. ред. на чл. 40, ал. 3 КСО, обн., ДВ, бр. 1 от 2002 г., бр. 38 от 2005 г. и бр. 105 от 2006 г.

¹¹ За цената на работната сила като разход на работодателя и за нейното определяне от икономическа гледна точка вж. **Франц, В.** Пазарът на труда. С.: ИА „Алтенбург“ и ИА „Форум 2000“, 1996, с. 142 и сл.

¹² Вж. **Мръчков, В.** Осигурително право. 4. изд. С.: Сиби, 2006, с. 247; **Средкова, Кр.** Осигурително право. 2. изд. С.: Сиби, 2006, с. 312.

¹³ Така **Мингов, Ем.** Обезщетения при временна неработоспособност. С.: Сиби, 2002, 117—119.

¹⁴ За по-голяма точност следва да се посочи, че всъщност този въпрос е регламентиран в първата алинея на чл. 228 КТ, а втората алинея урежда принципния въпрос за допустимост на колективно и индивидуално договаряне на по-висок от посочения в закона размер на някои от обезщетенията по този раздел.

¹⁵ За съжаление тази грешка се съдържа и в § 1 ДПЗР на отменената НДДТВ, която имаше почти същото съдържание като това на 17, ал. 1 НСОПЗ.

¹⁶ Посочената критика по отношение посочването на чл. 228 КТ в чл. 17, ал. 1 НСОПЗ се отнася и за чл. 20 НСОПЗ.

ON THE STRUCTURE OF SALARY AND GROSS SALARY – ISSUES REGARDING THE NEW REGULATION ON THE SALARY’S STRUCTURE AND ORGANISATION

By Ivailo Staikov

Summary

The article performs a critical analysis of certain provisions of the new Regulation on the Structure and Organisation of the Salary. The notion “structure of the salary” is examined, as well as its components: general salary, labour bonuses, and gross salary. A conclusion is reached that the legislation ascribes different meanings to one and the same term, and that some of the legal definitions in the examined act do not meet the requirements of the legal technique. On the basis of the study some suggestions *de lege ferenda* are made.

ЗА АВТОРСКИТЕ ПРАВА ПРИ ЗАДЪЛЖИТЕЛНО РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА ТЕЛЕВИЗИОННИ И РАДИОПРОГРАМИ

Магдалена Георгиева* и Иван Георгиев**

Обществените радио- и телевизионни оператори са част от културната и политическата идентичност на всяка държава, дори и в настоящия момент, когато тяхната роля попада в сянката на търговския медиен сектор. Един от принципите, на които се основава мисията на националните радио- и телевизионни оператори, е универсалният достъп до тяхното съдържание¹. Именно с цел да осигури разпространението на програмите на Българската национална телевизия (БНТ) и Българското национално радио (БНР) законодателят е въвел задължение техните програми да се разпространяват безвъзмездно от кабелните оператори.

Новият Закон за електронните съобщения (ЗЕС)² измени досега съществуващата уредба на Закона за далекосъобщенията (ЗД)³. По нов начин са уредени задълженията на предприятията, които предоставят услугата радио- и телевизионно разпръскване чрез кабелни електронни съобщителни мрежи да разпространяват програмите на БНТ и на БНР. Това налага изясняването на някои спорни до този момент въпроси, свързани с това задължение на кабелните оператори.

На първо място, трябва да се отбележи разликата в отменената и настоящата уредба. Съгласно § 2, ал. 2 от допълнителните разпоредби на ЗД (отм.) се предвиждаше задължително разпространение на националните и регионалните програми на БНТ и БНР от страна на предприятията, които осъществяват далекосъобщения чрез кабелни далекосъобщителни мрежи⁴. Доста проблеми предизвика обаче изменението на ЗД с ДВ, бр. 99 от 2005 г., по силата на което в § 2 беше добавена нова алинея 4, която въведе задължения за кабел-

---

* Адвокат.

** Студент по право в ЮФ на СУ „Св. Климент Охридски“.

ните оператори, свързани с уреждане на авторските и сродните им права върху обектите, включени в националните и регионалните програми на БНТ и БНР.

В мотивите на проекта за Закон за изменение и допълнение на Закона за авторското право и сродните му права (сигнатура 502—01—33), внесен от Министерския съвет, не се аргументира изобщо въвеждането на новата алинея 4. Посочва се, че изменението се налага от необходимостта за отразяване на Директива 2001/84 от 27.09.2001 г. и Директива 2004/48 от 29.04.2004 г. на Европейската общност, но самите директиви не предвиждат задължение за уреждане на авторски права при задължително разпространение на програми.

Това изменение не беше добре обмислено, защото се наложи, наред със задължението да се разпространяват съответните програми, да се заплащат и авторските права съгласно Закона за авторското право и сродните му права (ЗАПСП)⁵. По този начин законодателят допусна едно противоречие в самата разпоредба на § 2 ЗД, защото се наложи, от една страна, БНТ и БНР да предоставят безвъзмездно своите програми, а от друга — за това да бъдат заплащани вече веднъж уредени авторски права. Това решение беше недопустимо, тъй като се вмени в задължение на кабелните оператори да сключват авторски договори, без дори да имат желание да разпространяват съответните програми, както и без да се отчита интересът на абонатите спрямо националната телевизия и радио⁶. Това законодателно решение се явяваше неправомерна намеса в стопанската дейност на далекосъобщителните оператори. Може да се каже, че в определена степен бе засегната дори разпоредбата на чл. 19 от Конституцията⁷, тъй като уредбата на ЗД засягаше по недопустим начин свободната стопанска инициатива, като не се отчитаха интересите на потребителите, нито пък се държеше сметка за монополното положение, което се създаваше с нормативен акт. Не е без значение и фактът, че БНТ и БНР се приемат и ефирно, без помощта на кабелни мрежи, което в още по-голяма степен прави разпоредбата излишна.

Аргумент в подкрепа на тезата, че трябва да бъдат уредени авторските права при задължително препредаване на програмите, може да бъде открит в чл. 11 bis (1) (ii) от Конвенцията за закрила на литературните и художествените произведения⁸. Според тази разпоредба авторите на литературни и художествени произведения имат изключителното право да разрешават всяко публично съобщаване по жичен път или преизлъчването на произведение, вече излъчено или излъчвано в момента по безжичен път, когато те се осъществяват от организация, различна от първоначалната. Това означава, че кабелното препредаване се счита за ново предаване и следва да се уредят авторските права⁹. Интересен е обаче въпросът какво би се случило, ако някой от носите-

лите на авторско право върху произведение, включено в програмата на БНТ или БНР, откаже да разреши неговото излъчване по кабел? Дали в този случай би отпаднало задължението за кабелния оператор да разпространява програмите на обществените оператори? Отговорът на този въпрос е отрицателен, защото разпоредбата на ЗЕС, както и тази на ЗД (отм.) имат императивен характер и действието им не е поставено под условие. Отношение към разглеждания въпрос има и разпоредбата на чл. 21, ал. 2 ЗАПСП, според която разрешение за препредаване¹⁰ на произведение по кабел, едновременно с излъчването или предаването му, изцяло и в непроменен вид, от друга организация, се дава само чрез организация за колективно управление на авторски права. В този случай волята на съответната организация едва ли би могла да ограничи действието на разпоредбата на ЗЕС. Впрочем в противен случай дейността на кабелните оператори би зависила от споразумение с организациите за колективно управление на права, което ще бъде сключвано „на всяка цена“¹¹. Подобен е и смисълът на разпоредбата на чл. 21, ал. 3 ЗАПСП¹², според която в случаите, при които автор е предоставил правото на препредаване по кабел на свое произведение на продуцент на звукозапис или на филм, или на друго аудио-визуално произведение, кабелният оператор, който препредава това произведение, дължи на автора възнаграждение, отделно от всяко друго. Според чл. 21, ал. 4 ЗАПСП пък възнаграждението се събира само чрез организации за колективно управление на съответните категории авторски права, като размерът и начинът на плащането му се определят по споразумение между тези организации и задължените кабелни оператори.

Трябва да бъде отбелязан и още един момент от старата уредба, който доведе до множество спорове. Задължението на кабелните оператори да заплащат авторски възнаграждения беше въведено с изменение на ЗД с ДВ, бр. 99 от 9.12.2005 г. Законодателят, отчитайки промяната, която ще доведе до множество нови договори, постави срок на влизане в сила на новата алинея 4 — един месец, до 10.01.2006 г., в който срок да бъдат уредени взаимоотношенията между далекосъобщителните оператори и носителите на авторски права, съответно сдруженията за колективно управление на права. Новата ал. 4 на § 2 от допълнителните разпоредби въведе ново, несъществуващо до този момент задължение. Затова и *vacatio legis* на новата разпоредба беше един месец, а не както е по принцип — 3 дни — чл. 5, ал. 5 от Конституцията. На фона на това разбиране противостои решение № 21 от 31.03.2007 г. на Софийския окръжен съд (гражданско отделение), според което никога не е съществувало съмнение в задължението на кабелните оператори да уреждат авторските права за предаваните от тях програми на БНТ и БНР. Не може да се

сподели това мнение, тъй като от разпоредбата на § 2 ясно личи идеята на законодателя да въведе ново задължение, а не да урежда вече съществуващи взаимоотношения. Това личи и от продължителния *vacatio legis*, който е предвиден в изменението. Нещо повече, ако такива задължения съществуваха за кабелните оператори преди въвеждането на алинея 4, то законодателното изменение би довело до никому ненужно законодателно разточителство. В досегашната законотворческа практика въвеждането на продължителен срок от обнародването на една разпоредба до влизането ѝ в сила е ставало с единствената цел обществените отношения да могат да се преконструират, за да са адекватни на новите законодателни разрешения.

Изключително предимство на новата уредба на ЗЕС е отпадането на разпоредбата, която вмениява в задължение на кабелните оператори уреждането на авторски права за програми, които те трябва да разпространяват задължително и независимо от тяхната воля — § 3, ал. 1 от преходните и заключителни разпоредби (ПЗР) на ЗЕС. По този начин законодателят реши, че може да изпревари събитията, вместо да му се налага да ги догонва. Това законодателно решение следва да бъде подкрепено¹³.

Допълнителен аргумент в подкрепа на изложената теза, че не следва да се уреждат авторски права, когато разпространението на националните медии е задължително, може да се открие в § 3, ал. 2 и ал. 3 ПЗР ЗЕС. Съгласно тези разпоредби наземното цифрово и аналогово разпръскване на програмите на БНР и БНТ се извършва задължително, въз основа на договор, като цените покриват разходите, при обичайна печалба. Странна законодателна техника е използвана при формулирането на тези разпоредби. За понятието „обичайна печалба“ се препраща към Закона за корпоративното подоходно облагане (ЗКПО), но не към действащия¹⁴, а към отменения¹⁵. Това решение не може да бъде споделено, тъй като ЗЕС е приет по време на действието на новия ЗКПО. Обичайната печалба е печалбата, която би получило несвързано лице при упражняване на същата дейност. Настоящата уредба навежда на извода, че разпръскването на програмите на националните медии е в тежест за съответните предприятия, затова и е необходимо да се заплащат направените разходи. Така е и с предприятията, осъществяващи радио- и телевизионно разпръскване чрез кабелни електронни съобщителни мрежи. За кабелните оператори не е необходимо възстановяване на направените разходи, защото безвъзмездното разпространение на програмите се компенсира с безвъзмездното им предоставяне от страна на БНТ и БНР¹⁶. Това задължение на националната телевизия и радио е установено в чл. 44, ал. 5 от Закона за радиото и телевизията (ЗРТ)¹⁷. Неслучайно в теорията се отбелязва, че именно обществените

оператори са тези, които следва да осигурят достъп до своите програми, като за тази цел те могат да използват всякакви средства, познати на съвременната техника — кабел, сателит, аналогово или цифрово разпръскване¹⁸.

Трябва да се отбележи, че възможността да се въведе задължение за препредаване на програми (*must-carry rule*) е уредена в чл. 31 от Директива 2002/22 за универсалната услуга и правата на потребителите във връзка с електронните съобщителни мрежи и услуги¹⁹. Става дума именно за възможност²⁰, защото въвеждането на подобно задължение е въпрос на преценка не само по отношение на радио- и телевизионните програми, които следва да се разпространяват, но и по отношение на далекосъобщителните оператори — адресати на задължението²¹. Не се предвижда обаче уреждането на авторски права за задължително разпространяваните програми.

Според чл. 31, ал. 2 от Директива 2002/22 държавите трябва да гарантират, че няма да се допуска дискриминация по отношение на доставчиците на електронни съобщителни мрежи. Това изискване е поставено във връзка с възможността да бъде определено възнаграждение за изпълнение на задължението за пренос на съответните радио- и телевизионни канали.

Очакваните рискове на тази директива се изразяват в две насоки: поставяне на законови изисквания за уреждане на авторските права и ограничаване на свободния достъп до услуги, предоставяни от кабелни оператори²².

Програмите на БНТ и БНР безспорно съдържат обекти на авторското право, но тяхното задължително разпространение от страна на кабелните оператори би следвало да спада към свободното използване на произведения, защото не е предоставена възможност за избор. Нещо повече, ако по отношение на предприятията, които предоставят услугата радио- и телевизионно разпръскване чрез кабелни електронни съобщителни мрежи, съществуваше задължение за уреждане на авторските права, то те неминуемо биха били поставени в по-неблагоприятно положение например от DTH²³, DSL²⁴ и всякакви други доставчици, за които няма задължение да препредават програмите на обществените оператори. Задължението за уреждане на авторски права само за един от субектите в медийния сектор би довело до недопустимо нарушение на конкуренцията²⁵, защото предлаганата на крайния потребител цена от различните доставчици на телевизия и радио няма да бъде изчислявана на равна база, а конкуренцията на съвременния пазар между различните оператори се влияе и от най-малката разлика в цените за предлаганите услуги²⁶. Една от целите на новата регулаторна рамка на комуникационното право в Европейския съюз е именно приемане и осъществяване на принципите на конкурентното

право²⁷. Именно затова и новата уредба оказва толкова силно влияние върху икономическия пазар²⁸.

Явно засега остава неясна разпоредбата на чл. 24, ал. 1, т. 7 ЗАПСП в частта ѝ, която обявява, че без съгласието на носителя на авторското право и без заплащане на възнаграждение е допустимо излъчването на произведения по безжичен път или предаването им чрез кабел или друго техническо средство, ако това се извършва с информационна или друга нетърговска цел. За да е налице търговска цел, трябва да е налице и стремеж към печалба. При безвъзмездно разпространение няма как да бъде формирана печалба. Струва ми се, че разпоредбата на чл. 24, ал. 1, т. 7 ЗАПСП е напълно достатъчен аргумент в подкрепа на тезата, че авторските права не следва да се уреждат, когато препредаването на програмите на обществените оператори е задължително. На това разбиране е основано и решение по н. о. х. д. № 1540 от 24.07.2000 г. на Софийския районен съд, според което, за да бъде прието, че телевизионни програми са разпространявани с търговска цел, е необходимо това приемане и излъчване да бъде включено и да влияе на цената на предлаганата услуга²⁹.

Дори и да се приеме, че задължителното препредаване на програмите на обществените оператори не е сред изчерпателно изброените случаи на свободно използване на произведения без заплащане на възнаграждение по чл. 24 ЗАПСП, то, имайки предвид, че задължението е уредено в ЗЕС, може да се каже, че ЗЕС се явява специален закон по отношение на ЗАПСП, поради което разпоредбите, свързани със свободното използване на произведения, не следва да се прилагат в конкретния случай. Няма да е излишно обаче свободното използване на програмите на БНТ и БНР при задължително разпространение да бъде изрично добавено в разпоредбата на чл. 24 ЗАПСП, за да се избегнат всякакви съмнения относно необходимостта от уреждане на права.

Член 51 ЗРТ установява задължението за БНР и БНТ незабавно и безвъзмездно да предоставят при поискване програмно време за служебни съобщения на представители на държавни органи в случаи на бедствие или на непосредствена заплаха за живота, сигурността и здравето на населението или на отделни лица, а според чл. 52, ал. 1 — право на обръщение по БНР и БНТ имат президентът на републиката, председателят на Народното събрание, министър-председателят, главният прокурор и председателите на Конституционния съд, на Върховния административен съд и на Върховния касационен съд. Тази информация е от изключителна важност и с обществено значение. Затова и в теорията се посочва, че посредством задължителното разпространение на програмите на обществените оператори се гарантира правото на информация на потребителите³⁰. Именно тук е и причината програмите на об-

ществени оператори да се разпространяват безвъзмездно от кабелните оператори.

Принципите, на които се уповава ЗЕС, са равнопоставеност и свеждане на регулаторната намеса до минимално необходимото. Ако съществуваше задължение за уреждане на авторски права, гореспоменатите принципи неминуемо биха били нарушени.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. **Кавръкова, А., А. Миланова.** Обществени радио- и телевизионни оператори. — Във: Въпроси на медийната регулация. С., 2006, 39—42.

² Обн., ДВ, бр. 41 от 2007 г.

³ Обн., ДВ, бр. 88 от 2003 г. (отм.).

⁴ Това задължение не е ново. То е познато на нашето законодателство още от разпоредбата на чл. 57, ал. 3, т. 3 на Закона за далекосъобщенията (обн., ДВ, бр. 93 от 1998 г., отм.).

⁵ Обн., ДВ, бр. 56 от 1993 г., с посл. изм. и доп.

⁶ Националните медии не се влияят от предпочитанията на потребителите — вж. **Качкаева, А.** Телевидение в переходный период. — Законодателство и практика средств массовой информации, 1994, № 3, достъпна на www.medialaw.ru. Именно затова и задължението да се разпространяват програмите на националната телевизия и радио е несъвместимо със задължението да се заплащат авторски права.

⁷ Обн., ДВ, бр. 56 от 1991 г., изм. и доп.

⁸ Обн., ДВ, бр. 53 от 1974 г., изм. и доп.

⁹ Вж. в този смисъл *Economic Impact of Copyright for Cable Operators in Europe*, 2006, 15—16.

¹⁰ Съгласно чл. 2, б. „b“ от Европейската конвенция за трансгранична телевизия (обн., ДВ, бр. 32 от 1999 г., изм. и доп.) препредаването е извършването на едновременно приемане и предаване, независимо от използваните технически средства, изцяло и без никакви изменения, на телевизионни програмни емисии или на големи части от тях, предавани от предаващи и предназначени за приемане от широката публика. Аналогично е и определението, което се дава в § 1, т. 17 от допълнителните разпоредби на Закона за радиото и телевизията, според което препредаването е извършването на едновременно и непроменено приемане и предаване, независимо от използваните технически средства, изцяло и без никакви изменения на радио- и телевизионни програми или на големи части от тях, разпространявани за приемане от широката аудитория.

¹¹ **Саракинов, Г.** Авторско право и сродните му права в Република България. С., 2007, 259—260, посочва, че през 1999 г. е сключен договор за генерално лицензиране, по силата на който се предвижда сключването на индивидуални договори между дружеството „Музыкаутор“ — представител на всички носители на различни категории права, и всеки отделен кабелен оператор. Така всеки кабелен оператор има възможността да уреди всички видове права, „заложи в дълг списък от програми, от който може да си избира“.

Трябва да се има предвид, че по силата на цитирания договор кабелните оператори биха могли да откажат сключването на индивидуален договор или да изключат от списъка определени телевизионни и радиопрограми, като това би довело единствено до неизлъчването на съответните канали. Такава възможност обаче не съществува по отношение на програмите на БНТ и БНР, защото те се

препращават задължително. Затова и изпълнението на задължението за разпространяване на програмите на БНТ и БНР е несъвместимо с уреждането на авторски права.

¹² **Саракинов, Г.** Цит. съч., 120—121, посочва, че разпоредбата на чл. 21, ал. 3 ЗАПСП има за цел да запази интересите на авторите, както и да предпази кабелните оператори от опити за изнудване.

Според нас тази разпоредба е напълно излишна, защото налага дискриминационно задължение по отношение на кабелните оператори като субекти на конкурентното право. По силата на разглежданата норма кабелният оператор има задължение да заплати на автора възнаграждение, отделно от всяко друго, когато се осъществява препращане на съответното произведение. Разпоредбата обаче не урежда задължение за заплащане на възнаграждение при препращане по безжичен път. По този начин алтернативните доставчици на телевизия и радио са поставени в по-благоприятно положение в сравнение с кабелните оператори.

¹³ Аналогична е и законодателната уредба в Латвия — чл. 34, ал. 1 от Закона за телевизионно и радиоразпространение.

¹⁴ Обн., ДВ, бр. 105 от 2006 г.

¹⁵ Обн., ДВ, бр. 115 от 1997 г. (отм.).

¹⁶ Вж. **Огнянова, Н.** Реформа на медийното законодателство от гледна точка на процеса на присъединяване на България към ЕС. — Юридически свят, 2004, № 1, 146—147, която акцентира върху безвъзмездността на задълженията и на двете страни. **Николова, Р.** Телевизионната програма на обществената телевизия. С., 2004, с. 122, посочва, че програмата на Канал 1 трябва да е достъпна до аудиторията без допълнително заплащане.

¹⁷ Обн., ДВ, бр. 138 от 1998 г., изм. и доп. Конкретната разпоредба на чл. 44, ал. 5 е въведена заедно с обнародването на ЗЕС.

¹⁸ Вж. **Кавръкова, А., А. Миланова.** Цит. съч., с. 42.

¹⁹ Official Journal of the European Communities L 108, 24.04.2002.

²⁰ В Австрия, Дания, Франция, Германия, Португалия, Испания, Швеция и Великобритания задължението за разпространение на програмите на общественото радио и телевизия е въведено за кабелните оператори. В Холандия задължението за препращане е на доставчиците на радио- и телевизионни мрежи, докато в Гърция, Италия и Люксембург не е въведено законово задължение за препращане на програмите на обществените оператори. Вж. „An inventory of EU ‘must carry’ regulations. A report to the European Commission, Information Society Directorate“, 2001, 4—49.

²¹ Вж. **Огнянова, Н.** Медиян плурализъм. — Във: Въпроси на медийната регулация. Цит. съч., с. 120. Според авторката обаче възможността е уредена в Директива 2002/77 за конкуренцията на пазарите на електронни съобщения (Official Journal of the European Communities L 249, 16.09.2002).

²² Вж. Document on a Communication on Must Carry, 2004, 2—3, достъпен на www.cableeurope.eu.

²³ DTH — direct-to-home — радиоразпръскване на сигнали от спътник (видео, аудио, данни, интернет), приемани непосредствено с малки приемни станции при дома на абоната. Използваното определение за DTH оператор е от решение № 303 от 21.05.2002 г. за приемане на актуализирана секторна политика в далекосъобщенията на Република България — обн., ДВ, бр. 62 от 2002 г., отм., ДВ, бр. 104 от 2004 г.

²⁴ DSL — digital subscriber line — широколентова технология, използваща телефонни абонатни линии за високоскоростен пренос на данни. Вж. решение № 885 от 10.11.2004 г. за приемане на актуализирана секторна политика в далекосъобщенията на Република България — обн., ДВ, бр. 104 от 2004 г.

²⁵ Интерес представлява едно решение на Върховния съд на САЩ — *Turner Broadcasting System v. FCC 520 U. S. 180 (1997)*, в което се твърди, че Законът за защита на потребителите на

кабелна телевизия и конкуренцията от 1992 г. противоречи на първата поправка на Конституцията на САЩ. Според жалбоподателите задължението за пренос на канали (*must carry*) противоречи на програмната автономия на операторите. В решението на Върховния съд (5 на 4 гласа) се застъпва разбирането, че законът не противоречи на конституцията, защото Конгресът има независим интерес да закриля разнообразието на радио- и телевизионните канали, както и да решава по какъв начин да бъде осигурена конкуренцията на комуникационния пазар.

²⁶ Вж. Economic Impact of Copyright for Cable Operators in Europe, 29—36.

²⁷ Вж. **Hutchins, C.** Reviewing European Electronic Communications Regulation: Challenges in Pursuing Harmonisation and Deregulation. — *Utilities Law Review*, 2005/2006, Vol. 15, No. 4, 158—161.

²⁸ *Ibid.*

²⁹ С цитираното решение се отменя като неправилно наказателно постановление на министъра на културата, с което е наложена имуществена санкция на ЕООД заради приемане и излъчване на телевизионни програми чрез сателитна антена. В мотивите на решението се посочва, че случаят попада под хипотезата на чл. 23, т. 5 ЗАПСП (преди изменението с ДВ, бр. 77 от 2002 г. — сега чл. 24, ал. 1, т. 7), поради което не е необходимо ползвателите да имат отстъпени права.

³⁰ Вж. **Огнянова, Н.** Реформа на медийното законодателство..., с. 146.

ON THE COPYRIGHTS IN CASE OF MANDATORY BROADCASTING OF TELEVISION AND RADIO PROGRAMMES

By Magdalena Georgieva and Ivan Georgiev

Summary

The article focuses on a general issue of the copyright law. The authors make an attempt to prove that in case of mandatory broadcasting of the public operators' programmes, the protected subject matter shall be permissible without consent of the owner of the copyright and without payment of compensation. There are many reasons that confirm the contention. The main one is that the use of the works is with non-commercial purpose.

Some suggestions for improving the legal regulation of free use of works of copyright are made.

ПРАВО НА ЕВРОПЕЙСКИЯ СЪЮЗ

СБЛИЖАВАНЕ НА БЪЛГАРСКОТО С ЕВРОПЕЙСКОТО ПРАВО ОТНОСНО ОЦЕНКАТА НА ВЪЗДЕЙСТВИЕТО ВЪРХУ ОКОЛНАТА СРЕДА

Георги Пенчев *

През последното десетилетие се наблюдава бурно развитие на строителната дейност в различни райони на нашата страна и особено в тези от тях, които са благоприятни за развитието на туризма. То е резултат на прехода към пазарна икономика и постепенната либерализация на пазарните отношения. Същевременно обаче интензивното застрояване — като една от формите на антропогенно въздействие върху околната среда, крие риска от нарушаване на екологичното равновесие, ако не се спазват изискванията на благоустройственото и екологичното ни законодателство. Очевидна е необходимостта от намирането на разумен баланс между икономическите и екологичните интереси на обществото и в тази област. За тази цел едно от най-важните правни средства с превантивно значение за опазването на околната среда е оценката за въздействието върху околната среда (ОВОС). Редица правни проблеми, свързани с правната същност, историческото развитие на съответната правна уредба и обекта на ОВОС, вече са били предмет на научни изследвания в нашата правна литература, поради което те няма да бъдат детайлно анализирани¹. За целите на настоящата статия, свързани със сравнителноправната характе-

---

* Доцент в ЮФ на Пловдивския университет „Паисий Хилендарски“, доктор по право.

ристика на правната ѝ уредба съгласно европейското и българското право, е необходимо само да се изтъкне обстоятелството, че по своята правна същност тя представлява правно регламентирана процедура за оценка на отрицателните последици от антропогенното въздействие върху околната среда чрез „инвестиционни предложения“⁴² за строителство, дейности и технологии (по арг. от чл. 81, ал. 1, т. 2 от Закона за опазване на околната среда — ЗООС, обн., ДВ, бр. 91 от 2002 г., изм., доп.)³.

Европейският съюз (ЕС) реагира на необходимостта от установяване на такава правна уредба с приемането на две директиви, които ще бъдат разглеждани по-долу, а именно: Директива на Съвета 85/337/ЕИО⁴ от 27.06.1985 г. относно оценка на въздействието на някои публични и частни проекти върху околната среда (ОЖ, L⁵ 175 от 5.07.1985 г., изм., доп.) и Директива на Европейския парламент и Съвета 2001/42/ЕО⁶ от 27.06.2001 г. относно оценка на въздействието на някои планове и програми върху околната среда (ОЖ, L 197 от 21.07.2001 г.). Опит за въвеждането им в българското законодателство беше направен с приетия през 2002 г. ЗООС.

I. Сближаване на българското законодателство с Директива на Съвета 85/337/ЕИО

В западноевропейската екологоправна литература господства становището, че тази директива е израз на превантивния подход в опазването на околната среда⁷, както и че тя има по-общо значение за опазването на околната среда (като цяло — бел. авт.)⁸. Могат да бъдат посочени следните правни мерки за опазване на околната среда в нейната цялост по директивата:

1) Установяване на задължение горепосочената директива да се прилага само спрямо такива публични или частни (инвестиционни — бел. авт.) проекти, които могат да окажат „значително“ въздействие върху околната среда (чл. 1, ал. 1). От приложното ѝ поле обаче са изключени проекти, свързани с националната отбрана, преценявани за всеки конкретен случай (чл. 1, ал. 4), или проекти, свързани с отделен нормативен акт на националното законодателство, ако се удовлетворяват нейните цели и предоставянето на информация (чл. 1, ал. 5).

2) Установяване на задължение за страните-членки да подложат на процедура по ОВОС проектите, посочени в чл. 4, преди даването на съгласие за тяхното изпълнение (чл. 2, ал. 1).

В тази насока е необходимо да се изтъкне обстоятелството, че проектите, изброени в приложение I към директивата, подлежат задължително на ОВОС (чл. 4, ал. 1), а проектите, изброени в приложение II към нея, подлежат на

ОВОС само ако отговарят на определени изисквания, установени от съответната държава-членка (т.е. незадължителна ОВОС, извършвана по усмотрение на съответния компетентен орган — бел. авт.). За целта страните-членки трябва да изберат един от следните подходи: а) проучване поотделно за всеки проект; б) определяне на „прагове“ (имат се предвид пределно допустими норми — бел. авт.) и критерии (чл. 4, ал. 2); в) смесен подход между първите два, при който критериите за преценка са посочени в приложение III към директивата (чл. 4, ал. 3). Предвидена е правната възможност за съвместяване на процедурата по ОВОС с процедури по издаване на разрешителни, свързани с тези проекти (напр. за отделни видове природоползване), ако се удовлетворяват целите на разглежданата директива (чл. 2, ал. 2). С изменението на директивата през 1997 г. бе създадена и правната възможност за съвместяване на процедурата по ОВОС с процедурата по издаване на комплексно разрешително, предвидена в Директива на Съвета 96/61/ЕО от 24.09.1996 г. относно интегрираното предотвратяване и контрол върху замърсяването (ОJ, L 257/10.10.1996 г., изм., доп.) — чл. 2, ал. 2а. При „изключителни случаи“ съответната страна-членка може да освободи даден проект от задължението да бъде подложен на ОВОС, но в тази хипотеза тя трябва да: а) прецени необходимостта от друг вид оценка; б) информира за това „засегнатата“ общественост; в) информира за това Комисията на ЕС (наричана по-долу за краткост „Комисията“) — чл. 2, ал. 3.

3) Установяване на задължение за инвеститора на проекта да предостави на компетентния орган информация относно въздействието на проекта върху околната среда, чиито реквизити са посочени в чл. 5, ал. 3 и приложение IV към директивата (фактически под формата на доклад за ОВОС) — чл. 5, ал. 1.

В тази насока трябва да се отбележи обстоятелството, че е налице правна възможност за компетентния орган, ако инвеститорът на проекта поиска, да даде мнение относно качеството на представената информация относно проекта, но същевременно директивата създава и правната възможност за страните-членки да установят в законодателството си задължение за инвеститора да предостави такава информация на компетентния орган (чл. 5, ал. 2). Същевременно „при необходимост“ други компетентни органи, притежаващи информация, свързана с реализацията на проекта, са длъжни да я предоставят (при поискване — бел. авт.) на инвеститора (чл. 5, ал. 4).

4) Установяване на задължение за тези държави да осигурят в законодателството си предоставянето на информация, свързана с въздействието на проекта върху околната среда (фактически доклада за ОВОС — бел. авт.), на

други органи със специфична компетентност в областта на опазване на околната среда (чл. 6, ал. 1), както и на „засегнатата“ общественост (чл. 6, ал. 2), която от своя страна трябва да има възможността да изрази мнението си относно проекта (чл. 6, ал. 3—6).

5) Установяване на задължение за тези държави да предоставят на други държави-членки информация относно потенциалното трансгранично въздействие на проекта върху околната среда и да се консултират с тях (чл. 7).

В тази насока е необходимо да се посочи обстоятелството, че това задължение е свързано с Конвенцията за ОВОС в трансграничен контекст⁹.

6) Установяване на задължение за тези държави да осигурят в законодателството си изискване решението по ОВОС на компетентния орган да отчита информацията по чл. 5, мнението на съответните органи и обществеността по чл. 6 и становището на другите държави по чл. 7 (чл. 8).

7) Установяване на задължение за тези държави да осигурят в законодателството си възможност за обществеността, както и за съответната друга държава-членка в случай на трансгранично въздействие върху околната среда, да бъде информирана относно решението по ОВОС на компетентния орган (положително или отрицателно) — чл. 9.

8) Установяване на ограничения за предоставянето на информация относно въздействието на проекта върху околната среда в случаите на наличие на производствена или търговска тайна, закрила на интелектуалната собственост и защита на обществен интерес (чл. 10).

9) Установяване на задължение за тези държави да осигурят в законодателството си възможност за „заинтересуваната“ общественост да има достъп до правосъдие във връзка със съдебния контрол върху административните актове, свързани с процедурата по ОВОС (чл. 10а). То бе установено с изменението на директивата през 2003 г. и е свързано с Конвенцията за достъпа до информация, участието на обществеността в процеса на вземането на решения и достъпа до правосъдие по въпроси на околната среда¹⁰.

10) Установяване на задължение за тези държави и за Комисията да си обменят информация относно придобития опит в прилагането на тази директива (чл. 11, ал. 1).

11) Установяване на задължение за тези държави да информират Комисията за приетите национални нормативни актове, свързани с предмета на разглежданата директива (чл. 12, ал. 2)¹¹.

Директива 85/337/ЕИО е въведена сравнително сполучливо в българското законодателство с чл. 81—83, чл. 92—102 и приложения № 1 и 2 на ЗООС,

както и с Наредбата за условията и реда за извършване на оценка на въздействието върху околната среда на инвестиционни предложения за строителство, дейности и технологии, приета с ПМС № 59 от 7.03.2003 г. (обн., ДВ, бр. 25 от 2003 г.).

II. Сближаване на българското законодателство с Директива на Европейския парламент и Съвета 2001/42/ЕО

Основната цел на тази директива е постигането на „високо ниво на защита на околната среда“ и устойчиво развитие чрез извършването на оценка на потенциалното значително въздействие на някои планове и програми върху околната среда (чл. 1). Тя обаче не се прилага спрямо планове и програми в областта на националната отбрана и гражданската защита, както и спрямо финансови и бюджетни планове и програми (чл. 3, ал. 8). Могат да бъдат посочени следните правни мерки за опазване на околната среда като цяло по директивата:

1) установяване на задължение за страните-членки на ЕС да подлагат на „екологична оценка“ само тези планове и програми, които могат да окажат „значително“ въздействие върху околната среда (чл. 3, ал. 1).

Във връзка с прилагането на тази правна мярка е необходимо да се има предвид обстоятелството, че правното понятие „екологична оценка“ е дефинирано в чл. 2, буква „b“, където е указано, че това са „изготвянето на доклад по околната среда, провеждането на консултации, отчитането на доклада по околната среда и проведените консултации в процеса на вземане на (управленски — бел. авт.) решения и предоставянето на информация относно решението в съответствие с чл. 4—9“. Смятам, че като слабост на тази директива може да се изтъкне употребата в нея на две различни понятия: „ОВОС“ (в наименованието ѝ) и „екологична оценка“ (в отделни нейни разпоредби). Струва ми се, че логическото тълкуване на чл. 2, буква „b“, където е дефинирано правното понятие „екологична оценка“, може да ни доведе до извода, че по същество това е процедура по ОВОС, но на специфичен обект — планове или програми. Терминологичната непоследователност в директивата би могла да се обясни и с обстоятелството, че нейните съставители вероятно са решили да употребят двете понятия като синоними. В светлината на практиката по прилагането ѝ би било полезно Съдът на ЕС да се произнесе с тълкувателно по характер решение по този въпрос при наличието на подходящ случай.

Обектите, които задължително подлежат на екологична оценка, са посочени в чл. 3, ал. 2—4, а именно: а) планове и програми в областите селско стопанство, горско стопанство, рибно стопанство, енергетика, промишленост,

транспорт, управление на отпадъците, управление на водите, телекомуникации, туризъм, устройство на територията и земеползване, когато тези области очертават рамката на бъдещото развитие на инвестиционни проекти по приложения № 1 и 2 към Директива 85/337/ЕИО, която беше разгледана, или такива планове и програми, за които трябва да бъде оценено въздействието върху защитени природни територии по чл. 6 и 7 от Директива на Съвета 92/43/ЕИО от 21.05.1992 г. относно опазване на природните местообитания и на дивата фауна и флора (ОЖ, L 206 от 22.07.1992 г., изм. и доп.)¹² — ал. 2; б) планове и програми по ал. 2 за малки територии на местно равнище и незначителните им изменения, които могат да окажат значително въздействие върху околната среда, по усмотрение на държавите-членки на ЕС (ал. 3); в) планове и програми, различни от тези по ал. 2, които могат да окажат значително въздействие върху околната среда и очертават рамката на бъдещото развитие на инвестиционни проекти, по усмотрение на тези държави (ал. 4). Освен това страните-членки на ЕС имат правната възможност да преценят дали плановете и програмите по чл. 3, ал. 3 и 4 могат да окажат значително въздействие върху околната среда, използвайки някой от следните подходи: а) проучване за всеки отделен случай; б) чрез определяне на отделни видове планове и програми; в) смесен подход между първите два, като във всичките тези хипотези критериите за преценка са посочени в приложение II към директивата (чл. 3, ал. 5). При подхода „проучване за всеки отделен случай“ трябва да се вземе под внимание становището на отделни министерства или ведомства със специфични функции в областта на опазване на околната среда (чл. 3, ал. 6). Изборът на подход по чл. 3, ал. 5, както и причините, които обуславят отказа от екологична оценка по чл. 4—9, трябва да бъдат достъпни за обществеността (чл. 3, ал. 7);

2) установяване на задължение за тези държави екологичната оценка по чл. 3 да се извършва по време на изготвянето (разработването) на съответните планове и програми, но преди тяхното одобряване (чл. 4, ал. 1);

3) установяване на задължение за тези държави да уредят в законодателството си изготвянето на „доклад по околната среда“ (environmental report), в който да се оцени значимостта на въздействието на плана или програмата върху околната среда на базата на информация, посочена в приложение I към директивата (чл. 5, ал. 1);

4) установяване на задължение за тези държави да регламентират в законодателството си достъп на обществеността, както и на министерствата и ведомствата със специфични функции по опазване на околната среда, до проекта на плана или програмата и „доклада по околната среда“ (чл. 6, ал. 1).

В тази насока е необходимо да се отбележи обстоятелството, че тези ведомства и обществеността трябва да имат „ранна и ефективна възможност“ да изразят мнението си относно тези документи (чл. 6, ал. 2);

5) установяване на задължение за тези държави, при потенциално трансгранично въздействие, да предоставят на други държави-членки, по тяхно усмотрение или при молба на потенциално засегнатата държава, проекта на плана или програмата и „доклада по околната среда“ преди тяхното одобряване и да се консултират с тях (чл. 7);

6) установяване на задължение за тези държави да осигурят в законодателството си изискване „докладът по околната среда“, мненията по чл. 6 и резултатите от трансграничните консултации по чл. 7 да бъдат взети под внимание при изготвянето на плана или програмата преди одобряването им (чл. 8);

7) установяване на задължение за тези държави да уредят в законодателството си предоставянето на информация на обществеността и на ведомствата със специфични функции по опазване на околната среда относно: а) одобрения план или програма; б) становището (вероятно се има предвид като изразено в решението по екологична оценка на плана или програмата, издадено от компетентния орган — бел. авт.), но в резюмиран вид, за избора на екологичните съображения, включени в плана или програмата, както и за начина на включване на „доклада по околната среда“, мненията по чл. 6, консултациите по чл. 7 и изискванията на чл. 8 в текста на плана или програмата и причините за избора им в тях при отчитане на свързаните с тях „разумни“ алтернативи; в) избраните мерки за мониторинг (в смисъл на надзор върху прилагането на плана или програмата с оглед на „значимостта“ на въздействието им върху околната среда — бел. авт.) по чл. 10 (чл. 9, ал. 1);

8) установяване на задължение за тези държави да регламентират в законодателството си мониторинг на значителното въздействие на плановете или програмите върху околната среда при прилагането им, за да се определят на ранен етап непредвиденото отрицателно въздействие и съответните възстановителни действия (чл. 10, ал. 1);

9) установяване на правната възможност за тези държави за съвместяване на процедури по екологична оценка (фактически — ОВОС — бел. авт.) на плановете и програми, произтичащи както от разглежданата директива, така и от други правни актове на ЕС, за да се избягва дублирането на процедурите (чл. 11, ал. 2);

10) установяване на задължение за тези държави и за Комисията да си обменят информацията относно придобития опит в прилагането на тази директива (чл. 12, ал. 1);

11) установяване на задължение за тези държави да информират Комисията за приетите национални нормативни актове, свързани с предмета на разглежданата директива (чл. 13, ал. 1)¹³.

Разглежданата директива е въведена, в общи линии сполучливо, в българското законодателство с чл. 81—91 ЗООС и с Наредбата за условията, реда и методите за извършване на екологична оценка на планове и програми, приета с ПМС № 139 от 24.06.2004 г. (обн., ДВ, бр. 57 от 2004 г. — в сила от 1.07.2004 г.), но като се имат предвид горепосочените терминологични бележки.

Заключение

Разгледаната по-горе правна уредба дава основание да бъдат направени някои по-общии изводи и препоръки за нейното усъвършенстване.

1. В общи линии разгледаните по-горе директиви 85/337/ЕИО и 2001/42/ЕО са въведени на задоволително равнище в българското законодателство чрез ЗООС. Въвеждането им главно на равнище закон обаче предизвиква недоумение. По-добре щеше да бъде, ако в ЗООС бяха формулирани малко на брой, но по-абстрактно формулирани разпоредби в тази насока, а по-детайлната правна уредба, свързана с въвеждането им в българското законодателство, беше на равнище подзаконов нормативен акт по прилагането на отделни разпоредби на този закон. По този начин по-гъвкаво щеше да се реагира на евентуални изменения и допълнения в директивите.

2. Процедурите по ОВОС и екологична оценка са уредени твърде подробно в глава шеста (чл. 81—102) от ЗООС, а наредбите, свързани с прилагането на тези разпоредби на закона, посочени по-горе, на практика незначително (т.е. в малка степен) детайлизират законовата правна уредба. По мое мнение в тази насока е налице дисбаланс в правното регулиране на обществените отношения в разглежданата област, с което се нарушават изискванията на чл. 3, ал. 1 от Закона за нормативните актове (обн., ДВ, бр. 27 от 1973 г., изм. и доп.).

3. В изтъкнатата по-горе директива 2001/42/ЕО е налице терминологична непоследователност при употребата на две различни правни понятия „ОВОС“ и „екологична оценка“. Уместно е *de lege ferenda* използваната в нея терминология да бъде уеднаквена, като се възприеме едното от тези две понятия, а именно ОВОС. Това обстоятелство може да бъде повод за българските представители в институциите на ЕС да инициират, заедно с колегите си от другите страни-членки, процедура по изменение на тази директива в тази ѝ част.

БЕЛЕЖКИ

¹ Вж. напр. за повече подробности относно ОВОС: **Керемедчиев, И.** Съдебен контрол на решенията, издавани от министъра на околната среда и водите, за оценка на въздействието върху околната среда. — Административно правосъдие. С., 2005, № 2, 20—24; **Ковачев, С.** Екологическа експертиза или ОВОС. — Държава и право. С., 1991, № 2, 71—75; **Кунева, М.** Правни проблеми на екологическата експертиза на капиталното строителство. — Социалистическо право. С., 1986, № 7, 56—61; **Пенчев, Г.** Правна същност на оценката на въздействието върху околната среда. — Правна мисъл. 2004, № 2, 36—46; **Пенчев, Г.** Историческо развитие на българското законодателство по оценка на въздействието върху околната среда. — Търговско право. С., 2005, № 5—6, 91—100; **Пенчев, Г.** Сближаване на българското с европейското право по опазване на околната среда в нейната цялост. С., 2006, 74—83.

² По мое мнение в нашия ЗООС от 2002 г., в контекста на процедурата по ОВОС, погрешно се употребява терминът „инвестиционно предложение“ вместо по-правилния термин „инвестиционен проект“, който е свързан както с разглежданата директива, така и със Закона за устройство на територията (обн., ДВ, бр. 1 от 2001 г., изм., доп.). Вж. в тази насока становището ми в: **Пенчев, Г.** Някои слабости в екологичното законодателство. — Съвременно право. С., 2004, № 1, с. 54.

³ Вж. **Пенчев, Г.** Правна същност на оценката на въздействието върху околната среда, с. 37.

⁴ ЕИО е ноторното съкращение (абривиатура) на Европейска икономическа общност.

⁵ ОJ, L е съкращение (абривиатура) от английски език на Official Journal of the European Union, serie L — официалното издание на ЕС, в което се публикуват правните актове на неговите институции.

⁶ ЕО е ноторното съкращение (абривиатура) на Европейска общност.

⁷ Вж. напр. **Haigh, N.** EEC environmental policy and Britain. Glasgow, 1990, p. 349; **Johnson, S., G. Corcelle.** The environmental policy of the European Communities. London, etc., 1995, p. 354.

⁸ Вж. напр. **Kramer, L.** EEC treaty and environmental protection. London, 1990, p. 16.

⁹ Тази конвенция е ратифицирана от Република България със закон от 16.03.1995 г. (обн., ДВ, бр. 28 от 1995 г.), с декларация по чл. 15, ал. 2. Декларацията гласи: „Република България заявява, че по отношение на спор, който не е бил в съответствие с разпоредбите на точка 1 от този член, тя признава и двете от посочените средства за разрешаване на спора като задължителни по отношение на всяка страна, поемаща същото задължение: а) отнасяне на спора до Международния съд; б) арбитраж в съответствие с установената процедура в приложение VII“. Тя е в сила за нашата страна от 10.09.1997 г. и е обнародвана в ДВ, бр. 86 от 1.10.1999 г.; попр., бр. 89 от 12.10.1999 г. Към тази конвенция ЕС се присъедини фактически, т.е. без приемането на нарочен правен акт за присъединяването му към нея. Вж. за практиката на ЕС в тази насока **Пенчев, Г.** Сближаване на българското с европейското право по опазване на околната среда в нейната цялост, 134 — 135.

¹⁰ Тази конвенция е ратифицирана от Република България със закон от 2.10.2003 г. (обн., ДВ, бр. 91 от 2003 г.). Тя е в сила за нашата страна от 16.03.2004 г. и е обнародвана в ДВ, бр. 33 от 23.04.2004 г. И спрямо тази конвенция е налице т.нар. фактическо присъединяване на ЕС, т.е. чрез приемането на правни актове със задължителен характер (регламенти, директиви, решения), въвеждащи определени изисквания на конвенцията в европейското право.

¹¹ Вж. за повече подробности относно тази директива **Пенчев, Г.** Сближаване на българското с европейското право по опазване на околната среда в нейната цялост, 74—78, и цитираната там литература.

¹² Вж. за повече подробности относно Директива 92/43/ЕИО **Пенчев, Г.** Сближаване на българското с европейското право в областта на защита на природата — Право без граници: приложение. С., 2003, № 3—4, 20—23.

¹³ Вж. за повече подробности относно тази директива **Пенчев, Г.** Сближаване на българското с европейското право по опазване на околната среда в нейната цялост, 79—83.

МЛАДИ АВТОРИ

СЕМЕЙСТВОТО КАТО ИНСТИТУЦИЯ И ПОЛОЖЕНИЕТО НА ЖЕНАТА В ДРЕВНИЯ РИМ

Гергана Петкова*

Оформянето на семейството¹ като най-малка единица на римското общество става по време на царската епоха. Начело на фамилията стои „*pater familias*“, който изпълнява ключова роля в живота на останалите членове. Има изключителни права и власт върху тях²; отговаря за всички религиозни обреди и обичаи, които се извършват в дома; признава или отхвърля новородените деца³; може да прогони жена от семейството, ако тя е безплодна или в случай че е извършила прелюбодеяние. Негова е и отговорността да намери съпруг на дъщеря си, т.е. да отстъпи на друг мъж властта, която той има над нея⁴. В случай че жена от неговото семейство остане вдовица, става неин и на децата ѝ опекун. Той притежава цялото движимо и недвижимо имущество, включително останалите членове⁵ на фамилията и техния живот⁶.

Древното римско семейство е основано на агнатското, а не на кръвното родство. Агнати са роднините по мъжка линия и тази връзка играе първостепенна роля⁷. Тя включва мъжа и жената, сключили брак „*cum manu*“, техните синове и снахи, омъжени „*cum manu*“, техните неомъжени дъщери, внуци и т.н.⁸

Брак „*cum manu*“ означава попадане на съпругата под властта на съпруга или неговия баща и прекъсване на имуществените връзки с нейното родно се-

---

* Магистрант към Програмата „Антична литература и култура“.

мейство. Думата „manus“ (ръка) е ключова и се използва, за да обозначи властта, която бащата или наставникът има над дадената жена⁹.

Сключването на брак¹⁰ представлява важен етап от живота на римлянката от онази епоха. От момента на венчавката тя поема по нов път — напуска дома и фамилията на своя баща, за да премине в този на своя съпруг.

Съществуват различни церемонии за сключване на брак в зависимост от положението, което заемат в обществото младоженците и техните семейства.

Първият и традиционен вид брачна церемония е „confarreatio“. Отнася се само за патриции, чиито родители са сключили брак също чрез „confarreatio“. Церемонията се организира в храма на Юпитер, в т.нар. „sacrarium“, където бъдещите съпрузи се въвеждат заедно с техните родители и десет свидетели, както е изисквано и по закон. Pontifex Maximus заема почетно място и осветява сватбата. Прави се и гадаене по полета на птиците относно бъдещето на двойката¹¹.

Самите младоженци принасят овца като жертва в чест на Юнона, покровителката на брака. Прави се и възлияние с вино, с мед и мляко. Сред нещата, които задължително трябва да се поднесат по време на жертвоприношението, е специален пшеничен хляб, наречен „panis farreus“¹², откъдето идва и наименованието на самата брачна церемония¹³. След извършването на религиозните ритуали следват няколко други основни етапа, през които бракосъчетанието трябва да премине¹⁴ — размяна на халки¹⁵; поднасяне на подарък на булката от името на нейния баща¹⁶; въвеждането на момичето в дома на момчето; изричането на формулата „Ubi tu Gaius, ibi ego Gaia“ при прекрачването на прага на новия за девойката дом и връчването на ключ от къщата като символ, че тя ще се грижи за реда в нея.

Вторият вид бракосъчетание представлява „coemptio“ (откупуване), при което мъжът плаща определена сума пари¹⁷ за своята бъдеща съпруга. Тя бива „продадена“ от нейния баща или опекун в присъствието на петима свидетели¹⁸. Това в действителност не е реална продажба, а по-скоро показва спазване на едни по-стари традиции.

Третият тип е по-характерен за края на Републиката. Носи името „usus“ (употреба, фактическо съжителство) и не изисква специална брачна церемония. Единственото условие е мъжът и жената да съжителстват в продължение на една година. След изтичането на този период жената вече се приема за съпруга на този мъж. Но ако през тази година тя прекара три последователни нощи извън дома на бъдещия си съпруг, се приема, че не е спазила условията¹⁹, и връзката се разтрогва²⁰.

В един по-късен период възникват и варианти на горепосочените бракосъчетания. Започва да се приема, че авторитетът на бащата (*patria potestas*) над девойката отпада след неговата смърт. Заживявайки със съпруга си, жената попада под неговата власт, която също с времето отслабва, след като римлянките придобиват правото да наследяват. Като резултат разводите зачестяват.

Горепосочените форми за сключване на брак²¹ дават различни правомощия на жените и са с различна степен на трудност при евентуален опит за развод²².

По традиция, веднъж омъжена, римлянката²³ поема грижите за домакинството; на нея се подчиняват робите и клиентите. Естествено, най-голямата ѝ отговорност е свързана с осигуряването на наследник. Продължаването на рода е задължително при представителите на аристокрацията и ако съпругата не е способна да осигури наследник, това е един от най-честите поводи за развод. Разбира се, жените от по-богатите семейства имат повече деца в сравнение с по-бедните, което е свързано с възможностите за издръжката им. Римлянките въобще нямат право да избират дали самите те искат да имат деца, или не. След раждането и припознаването на новопоявилите се членове на фамилията грижата за възпитанието и обучението им²⁴ се поема от техните майки²⁵.

Освен посочените вече задължения жените в Древния Рим отговарят за намиращия се в атриума²⁶ на къщата жертвеник на ларите — пазителите на дома, а също и за съхранението на семейните документи, финанси и други ценности. Естествено, всички тези отговорности са свързани с домакинството и живота на семейството в къщата, където е и обичайното място на римлянката²⁷.

Обикновено тя напуска дома си, за да пазарува, да посещава обществените бани, да гостува на роднини и приятели. Може да се присъедини към съпруга си на публични празненства, пирове²⁸, всеобщи празници, театрални представления и др.

Жената не се допуска до политическия живот в Рим. Мъжете най-често се отдават на своята политическа кариера. Жените обаче нямат право публично да изказват своето лично становище по важен обществен проблем. Те трябва да показват единствено пълната си отдаденост на семейството, приятелите, родината и божествата.

Но Стивън Дж. Саймън в своята статия „*Women Who Pleaded Causes Before the Roman Magistrates*“ посочва няколко примера за това как жените в Древния Рим, макар и рядко, са изказвали открито своето мнение и са го отстоявали.

Най-скандалната намеса от страна на представителките на нежния пол в политиката на Рим е събитието от 195 г. пр.н.е., когато матроните успяват да издействат отпадането на приетия през 215 г. пр.н.е. закон, с който им се ограничава правото на закупуване на луксозни стоки като бижута и изящни дрехи. „Спестените пари“ е трябвало да послужат за военни цели.

По време на Републиката Семпрония скандализира обществото, вземайки твърде активно участие в политическия живот като защитничка на Катилина. Това събитие е документирано от Салустий.

Валерий Максим също съобщава за три случая, в които жени служат като защитнички пред римските магистрати: Мезия Сенция, Афрония, съпругата на сенатора Луциний Букон, и Хортензия, дъщерята на Квинт Хортензий.

Тези публични изяви на римлянките са възприемани противоречиво от техните съвременници мъже. В повечето случаи са строго порицавани за проявената от тях смелост. Например Катон реагира отрицателно на протеста на матроните срещу закона, който им налага доста строги ограничения. Според него тяхното поведение е крайно непочтително и чрез него те уронват престижа и опетняват имената на своите съпрузи, братя и бащи. Той не спестява и горчиви упреци, отправени към мъжете, допуснали жените да придобият прекалено много права.

От друга страна обаче, Валерий Максим споделя, че речта на Хортензия срещу решението на триумвирата да наложи прекалено високи данъци върху матроните с цел събирането на повече пари за войската е впечатляваща и запомняща се²⁹. Така две еднотипни по своя характер събития получават коренно различен отзвук.

Жената няма право да гласува³⁰ и да бъде свидетел³¹.

Единствено съпругът има възможността да еманципира съпругата си, т.е. да я освободи от своята власт. След средата на I в. пр. Хр. жената сключва брак, без да попада под властта на съпруга си, като има същото социално положение като него. Дори е в правото си да го напусне, когато си поиска, и точно по този повод император Август³² издава закон за вярност на жената и мъжа³³.

В най-древния период съпругът има „*ius vitae necisque*“, но не може да продаде жена си, защото това ще доведе до обявяването му за „*homo sacer*“ (проклет) според „*leges regiae*“. Мъжът има право да изгони жена си, ако тя изгуби ключа от къщата, ако го измами, ако подмени новороденото дете или ако пиянства³⁴.

До VI в. сл. Хр. римлянката, макар и неподвластна, има винаги настойник. Този обичай вероятно е продиктуван от мисленето, че тя има нужда от съвет-

ник и защитник³⁵. Въпреки това обаче не са редки случаите, в които жените имат изключително силно влияние върху своите съпрузи или синове. Дори по време на Империята римлянките от висшето общество открито се включват в политически интриги, проявявайки завидни качества³⁶. На представителките на римската аристокрация вече е позволено да се занимават с политика, но не им се разрешава да заемат постове като сенатори³⁷, магистрати или отговорни длъжности във войската³⁸. С идването на епохата на Империята жените придобиват невероятно голяма сила, каквато никога преди това не са и мислели, че ще притежават. Безспорен пример за това е личността на Ливия, съпругата на император Август, която е негов съветник в продължение на 51 години, а последните 15 години от живота си е опора за своя син и наследник на престола Тиберий³⁹. Тя представлява олицетворение на пълна себеотдаденост на своя съпруг и семейство и всяка нейна поява е повод за възхищение и модел за това как да се държи една жена. Разбира се, не трябва да се пропуска фактът, че Ливия и нейните персонални качества и достойнства са повод за множество спорове. Не са рядкост писмените извори, в които тя е обрисувана с най-черни краски⁴⁰.

По традиция римляните описват идеалната жена като благоразумна дъщеря, смела съпруга и отдадена на децата си майка. Не са редки случаите, когато дадена матрона е издигната за патрон на родния ѝ град заради лични и общественозначими дела⁴¹. Въпреки това никъде в историята няма да бъдат открити данни, че жена е стояла начело на Римската империя, без значение какви са били богатствата и силата ѝ⁴². Единствено мъжете притежават цялата политическа власт⁴³.

Всички тези противоречиви сведения създават трудности в определянето от съвременна гледна точка на това какво точно е било положението на жената в Древния Рим — дали то е било на обикновена домакиня, или пък на изключително влиятелна личност, съветник на велики мъже и владетел в санка.

БЕЛЕЖКИ

¹ Под „familia“ древните римляни разбират членовете на едно семейство и техните роби.

² **Андреев, М.** Римско частно право. С., 1975, с. 175 и сл.; **Гиро, П.** Частная и общественная жизнь римлян. Санкт Петербург: Алетейя, 1995, с. 63.

³ Раждането на нов член в семейството представлява събитие, носещо радост в живота на древните римляни и повод за веселие. Този момент се съпровожда с тържества и се свързва с т.нар. ритуал на припознаването. Той се състои в това, че бебето се поставя на земята пред „pater familias“. Ако той го поеме на ръце, то става законен член на фамилията и получава всички права на един бъдещ гражданин. Непризнатите деца биват оставяни да загинат. Обикновено са отнасяни до брега

на реката, където новородените умират от студ и глад. Жените нямат абсолютно никакви права над своите деца. Дори в случай на развод са принудени от закона да ги оставят при техния баща, защото са наследници на неговия род (*Ibidem*, 76—77).

⁴ Девоиците в Рим нямат право на лични имена. Те се назовават според названието на рода на техния баща, откъдето останалите граждани разбират какво е положението им в обществото (www.moyak.com).

⁵ Срв. *Cic., Top.*, 4, 23. *Pater familias* има пълно право над живота на членовете от своето семейство. Дори може да ги продаде като роби. Според закона такъв вид продажба обаче той има право да извърши до три пъти.

⁶ **Гиро, П.** Цит. съч., 64—66; *D.* 50, 16, 195, 2 *Ulpianus*.

⁷ **Базанов, И.** Курс по римско право. Т. II. С.: Универ. печатница, 1940, с. 1 и сл.; *Gai Inst.*, 136.

⁸ **Базанов, И.** Цит. съч., с. 5 и сл.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ Момчетата с аристократично потекло са омъжвани на възраст от 12 г. до 14 г., а тези от победната прослойка — на около 20 г. За момчетата подходяща възраст за сключване на брак се приема четиринадесетата им годишнина.

¹¹ **Гиро, П.** Цит. съч., 57—60; *Gai Inst.* 1, 110—112.

¹² **Базанов, И.** Цит. съч., с. 6.

¹³ По-късно този сватбен ритуал е запазен само за лицата, които се кандидатират за жречески длъжности.

¹⁴ **Гиро, П.** Цит. съч., 57—62.

¹⁵ В началото брачните халки представляват железни пръстени, без скъпоценни камъни по тях или други инкрустации, а по-късно започват да се изработват от злато. Поставяни са на безименния пръст на лявата ръка, защото римляните вярват, че оттам тръгва нерв, свързващ го със сърцето.

¹⁶ Този дар е символ на неговата щедрост, но се записва в т.нар. сватбена таблица, в която е поместен и брачният договор. Тази таблица се съхранява в обществения „*tabularium*“, а копие от нея се пази в дома на младоженците.

¹⁷ Тази сума пари римляните назовават „*nummus usus*“. *Gai Inst.* 1, 113.

¹⁸ **Гиро, П.** Цит. съч., с. 60.

¹⁹ *Ibidem*, *Gai Inst.* 1, 110—111.

²⁰ Вероятно в резултат от трите различни начина за сключване на брак в Древния Рим в латинския език се срещат и следните съществителни имена, използвани за жена, сключила брак:

Sponsa, ae, f — годеница (букв. обещана)

Uxor, uxoris, f — съпруга

Coniux, coniugis, m/f — съпруг, съпруга.

²¹ Има и брачни съюзи, които не изискват жената да премине под властта на своя съпруг. Такива са отношенията при т.нар. свободни бракове. При тях една жена може да живее с един мъж и същевременно да има връзки и с други женени мъже. Такава връзка не се легализира, а децата, резултат от такъв брачен съюз, не се признават за пълноправни граждани. (Подобни жени са наричани „*paulex*“.)

²² *Ibidem*.

²³ Всяко изследване за живота на жените в Древния Рим неминуемо се изправя пред две пречки:

1. Достигналите до нас текстове са създадени от историци или писатели мъже и разсъжденията им са фокусирани върху управляващата класа от времето на Републиката и Империята. Те, разбира се, представят мъжката гледна точка. Писмени текстове, чиито автори са жени, не са открити.

2. Не са открити и почти никакви писмени сведения за живота на по-бедните жени в Древния Рим. Единствените източници са с по-късна датировка — до началото на XIX в. Някакви догадки могат да се правят предимно от археологическите проучвания. От тях съдим, че бедните жени са работели предимно като търговки, предачки, прислужници и др. (**Гиро, П.** Цит. съч., 67—71).

²⁴ Жените се грижат за обучението и възпитанието на момичетата. Грижата за образованието на момчетата в периода от ранната епоха до Републиката е в ръцете на техните бащи.

²⁵ *Ibidem*.

²⁶ Атриумът е обичайното място, където господарката на дома може да бъде открита.

²⁷ *Ibidem*.

²⁸ Интересно е да се отбележи, че на подобни тържества не е прието пеенето и танцуването да се изпълняват от някоя от присъстващите дами. Това разбиране се променя по време на императорската епоха. Друг любопитен факт е свързан с употребата на вино, което е абсолютно забранено за представителките на нежния пол. Консумацията на напитката от жени дори се е наказвала със смърт. Вярвало се, че виното подтиква към извънбрачни връзки, които са били често явление поради факта, че браковете тогава са сключвани по политически или икономически причини.

²⁹ **Simon, St.** *Women Who Pleaded Causes Before the Roman Magistrates.* *Classical Bulletin*, 66, 1990.

³⁰ Те нямат право да гласуват, но имат право да протестираат и това им помага в устояването на позициите им.

³¹ **Чолов, Р.** *Римско частно право.* С.: Сиела, 2000, с. 56; **Гиро, П.** Цит. съч., 66—67. Жената има право да е свидетел единствено ако е весталка. В противен случай от нейно име свидетелства нейният баща, съпруг или настойник. Домашният съд също е важна институция за римлянката и показателен за нейното място в семейството. Тя е изцяло подвластна на нравствения авторитет, който той има над нея. И до днес юристите се опитват да определят състава, компетенциите и процедурите, свързани с него.

³² До нас са достигнали закони, отнасящи се до брака, повечето от времето на император Август, който прави опити да възвърне семейните ценности. Законният брак изисква „*ius connubii*“ — правото да сключваш римски брак, което изисква двамата бъдещи съпрузи да бъдат пълноправни римски граждани, да са на нужната възраст и да нямат никаква роднинска връзка помежду си. Тази връзка осигурява правото на гражданство на бъдещите им деца. Този закон носи името „*lex Canuleia*“ и включва още следните забрани:

- гражданин не може да се ожени (омъжи) за робиня (роб);
- след смъртта на съпруга на неговата вдовица е позволено една година да бъде в траур; в случай на развод жената няма право да сключва следващ брак в рамките на шест месеца;
- инцестните връзки са строго забранени;
- на сенаторите е строго забранено да се женят за робини или актриси;
- за евентуален развод е необходимо присъствието на седем свидетели; след обявяването на развода съпругът е длъжен да върне зестрата, която е получил.

³³ **Базанов, И.** Цит. съч., с. 8; D. 48, 5, 1: *Lex Julia de adulteries coercentis*.

³⁴ **Базанов, И.** Цит. съч., с. 5.

³⁵ *Ibidem*, с. 81.

³⁶ **Гиро, П.** Цит. съч., 67—71.

³⁷ Римският историк Светоний съобщава, че в периода на Империята съществува женски съюз, наречен *convenium matronarum*. В него членуват жените от висшето общество. По заповед на император Хелиогабал (или Елагабал — 218—222 г.) е трансформиран в малък сенат — *senaculum*. Но той не просъществува след смъртта на своя създател.

От сборника на историка Лампридий научаваме, че по нареждане на император Хелиогабал неговата майка Семиамира е поканена официално в Сената. След нейното пристигане тя бива извикана при скамейката на консулите и се разписва, т.е. става свидетел на издаване на сенатско постановление. Това е единствената жена в историята на Древния Рим, на която е оказана честта да влезе в Сената и там да придобие права, равни с тези на мъжете.

Императорът дори построява малък женски сенат на хълма Квиринал, където преди това е било свиквано събранието на жените. Семиамира и другите знатни дами имат и пълното право да приемат закони на своите сенатски събрания.

³⁸ Намерени са свидетелства, които показват, че в римската войска са служели и жени. В района на Броъм, днешна Англия, учени откриват два женски скелета, които са датирани към III в. Първият е на жена между 20 и 30 г., а възрастта на другия се определя в рамките на 25 и 35 г. Погребани са със сребърни лъкове, мечове, шлемове и украшения от слонова кост. Положени са заедно с други римски войници (www.timesonline.co.uk).

³⁹ www.crystalinks.com.

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ **Гиро, П.** Цит. съч., 67—71.

⁴² За силата на римлянката, подплатена от нейната далновидност и амбициозност, е показателна следната максима от Ювенал: „Nulla fere causa est, in qua non femina litem moverit“ („Почти няма дело, в което жена да не е предизвикала спора“).

⁴³ www.crystalinks.com.

МЕДИАЦИЯТА КАТО СПОСОБ ЗА УРЕЖДАНЕ НА СПОРОВЕ МЕЖДУ ГРАЖДАНИ

Антонина Димитрова *

Със Закона за медиацията (ЗМ), обн., ДВ, бр. 110 от 17.12.2004 г., изм. и доп., ДВ, бр. 86 от 24.10.2006 г., у нас за пръв път бе уреден един нов правен способ за извънсъдебно и доброволно уреждане на спорове между граждани. Съгласно действащата уредба в закона това е поверителна процедура, при която трето лице — медиатор, подпомага спорещите страни да постигнат споразумение. Медиацията е един от алтернативните методи за разрешаване на възникнали правни и неправни конфликти, но до приемането на закона беше почти непознато явление.

В исторически аспект тя е използвана още в Древен Китай като средство за разрешаване на спорове. Япония също има своите традиции в тази област. В Америка в края на 70-те години се учредяват Асоциация на семейната медиация и Академия на медиаторите по семейни въпроси. Създадени са и клиники, и центрове по семейна медиация.

1. Медиацията като нов и модерен начин за разрешаване на различни видове спорове има широко приложно поле. Подходящи за разрешаване чрез медиация са: граждански и семейни спорове, спорове, свързани с права на потребителя, търговски (бизнес), трудови, административни спорове, както и медиация по наказателни дела и др. Този алтернативен на съдебното (респ. арбитражното) производство способ е възможен и допустим във всеки етап на разглеждания спор. Най-подходящ момент за медиацията от гледна точка на резултатите е непосредствено след възникването на конфликта, преди той да бъде отнесен пред съда. Така се избягват евентуалните неблагоприятни и неизбежни последици за страните при едно съдебно производство.

У нас медиацията все още не е широко застъпена на практика. Тя може да бъде ефикасно средство при уреждане на споровете и да облекчи работата на съдебната администрация, като доведе до намаляване броя на делата.

---

* Докторант към Русенския университет „Ангел Кънчев“.

Медиацията, от друга страна, е адекватен инструмент за ускоряване на съдебното производство и затова в хода на делото съдът може да прикани страните към медиация. Когато тя се провежда по време на съдебното производство, същото би следвало да бъде спряно. Това трябва изрично да се предвиди в новия ГПК.

След възобновяване на производството медиационното споразумение, което страните са постигнали, може да се включи в съдебната спогодба. В този случай определението, с което се утвърждава спогодбата, обвързва страните. Така се постига процесуална икономия и бързина при решаването на споровете.

2. При новите условия, с приемането ни за равноправни членове на ЕС се налага вътрешноправната уредба на тези въпроси да бъде съгласувана с правото на ЕС. Във връзка с медиацията Комитетът на министрите към Съвета на Европа изготвя няколко препоръки към страните-членки с цел подобряване на правосъдието и ефективността на съдебната система. Така в препоръка № P (98) 1 относно семейната медиация и № P (2002) 10 относно медиацията по граждански въпроси се поощрява въвеждането ѝ и предприемането на мерки за приложение принципите на медиацията като подходящо средство за разрешаване на семейноправни спорове. Първата препоръка има характер на *lex specialis* спрямо втората.

Разглеждайки конкретно проблемите, следва да се изтъкне, че семейната медиация може да бъде особено полезна, когато съдебното производство поради формалния си характер се оказва пречка за запазване диалога между страните. Този способ има потенциала да подобри общуването, като спомогне за по-доброто разрешаване на редица конфликтни въпроси. Те могат да се породят от влошени лични отношения, развод или фактическа раздяла с произтичащите имуществени и неимуществени последици, осиновяване. Затова е необходимо да се насърчава развитието на медиацията чрез информационни програми, предприемане на мерки, с които да се осигури достъп до процедурата, включително и в областта на международното частно право. В тази връзка в препоръките също е изтъкнато, че могат да се създават механизми за успешното ѝ прилагане в отношенията с международен елемент, както и при разрешаване на спорове между държавата и гражданите. Полезно би било например в определени случаи да бъде предоставена информацията относно медиацията като алтернативно производство.

Като конкретна дейност, с цел да бъде разяснена същността на процедурата, е възможно да се организират срещи на страните с медиатори. На тези срещи могат да се оценят възможностите, които дава медиацията като моде-

рен начин за разрешаване на конфликтите. Същността ѝ се изразява в нейния доброволен характер и затова не е препоръчително да се установят задължителни изисквания за участие. В тази връзка следва да се посочи, че някои държави имат задължение да осигурят услуги по медиация¹. В други страни медиацията се предоставя и от частния, и от обществения сектор.

В Австрия, Франция, Германия и Обединеното кралство тя се осъществява от независими от държавата институции или лица, като всички разходи се поемат от страните. В Англия и Уелс е предвидена субсидирана от държавата помощ, за която се кандидатства пред Съвета по правна помощ. Във Франция е осигурена процедура за финансиране на медиацията, когато е поискана от съда.

От изследвания, направени в Европа, Северна Америка, Нова Зеландия и Австралия, е установено, че медиацията се приема за по-подходяща от повечето официални юридически механизми. За тях е характерно, че традиционните съдебни производства не са адаптирани за разрешаване на редица чувствителни и емоционални въпроси в семейното право. Спогодбата, постигната чрез медиация, намалява конфликтите и насърчава запазване на връзката между децата и двамата родители. Медиацията в тези случаи предлага по-конструктивен подход. Затова родителите са склонни в много по-голяма степен да спазват уговорките в споразумението относно упражняването на родителските права, личните отношения с децата, издръжката и др., вместо да се подчиняват на изпълнението на едно съдебно решение.

С препоръките се указва на страните-членки да въведат или поощрят семейната медиация, там където вече съществува правна основа за това.

И при другите видове граждански спорове медиацията дава възможност на гражданите да разрешат споровете си по един безконфликтен начин и да запазят добри взаимоотношения между тях. Ще се избегне и заплащането на разноските, с които е свързан процесът.

За да бъдат използвани предимствата на този способ, се препоръчва на държавите да предприемат всички необходими мерки за точно прилагане на основните принципи на медиацията по гражданскоправни въпроси.

3. Съгласно разпоредбите на действащия у нас Закон за медиацията процедурата по медиация започва по инициатива на страните или на една от тях. Съгласие за започване на процедурата е възможно да се съдържа и в договор. Предложението за разрешаване на спора по този ред може да направи съдът или друг компетентен орган, пред който спорът е отнесен за разрешаване (чл. 11 ЗМ).

От гледна точка на организационното устройство практикуващите медиатори се регистрират в Единен регистър на медиаторите при Министерството на правосъдието. Това е едно задължително условие, за да се извършва тази дейност. Този регистър е електронен и много от гражданите нямат достъп до него, затова е необходимо органите, които препращат към медиация, да разполагат със списъка на медиаторите.

Страните участват лично в процеса на медиация или чрез упълномощен представител. Но в повечето случаи се касае за специфични отношения, каквито са семейноправните спорове. Счита се, че при тях е наложително личното явяване. Основната цел на медиацията е приемането на взаимноизгодно споразумение и подобряване отношенията между страните, което се постига на основата на взаимни компромиси и отстъпки. Затова дори и при други видове спорове е препоръчително личното участие на страните. В закона е предвидена и възможност за изслушване заключения на специалисти.

Преди да започне процедурата, медиаторът подробно информира участниците за същността и правните последици от медиацията. При необходимост се насрочват индивидуални срещи. Медиаторът обаче няма право да съобщава каквато и да било информация, получена на тези срещи, без съгласието на страните.

Процедурата по медиация може да бъде спряна в три случая: а) по искане на една от страните или при общото им съгласие за това; б) при смърт на медиатора; в) при възникване на обстоятелства, които биха породили съмнение в независимостта, безпристрастността и неутралността на медиатора.

В първата хипотеза се защитава принципът на доброволност. Съгласно чл. 2 ЗМ: „Медиацията е доброволна и поверителна процедура за извънсъдебно разрешаване на спорове, при която трето лице — медиатор, подпомага спорещите страни да постигнат споразумение“. Принципът за доброволност е условие за ефективността на медиацията. Ако една от страните не желае да се продължи процедурата, тя би следвало да бъде спряна или прекратена в зависимост от това дали се предполага последващо възобновяване. В противен случай тя може да има нежелани последици. При смърт на медиатора е налице обективна пречка да продължи процедурата. Тази хипотеза не е основание за прекратяване, а само за спиране на медиацията. Процесът може да продължи с участието на друг медиатор. При третата хипотеза на спиране на процедурата се защитават принципите на неутралност, безпристрастност и поверителност. Медиаторът е длъжен да не взема страна по спора. Задължението за конфиденциалност при медиацията я отличава в известна степен от съдебното производство. Адвокатите също са длъжни да пазят професионална тайна, но

както е известно, съдебните производства са публични и само по изключение делата се гледат при „закрити врати“.

Процедурата по медиация може да се прекрати при следните основания: а) с постигането на споразумение — осъществена е основната цел; б) по взаимно съгласие между страните; в) при отказ на една от страните — тези хипотези вече бяха разгледани; г) при смърт на страна по спора; д) при прекратяване на юридическото лице, което е страна по спора — налице е обективна невъзможност за продължаване на процедурата.

4. Във връзка с разглежданите проблеми следва да се посочи, че медиаторът не може да дава правни съвети (чл. 10, ал. 1 ЗМ). Това би противоречало на основните принципи на медиацията — неутралност и безпристрастност, тъй като представлява оценка на определени обстоятелства и препоръка за конкретни действия. Затова медиаторът по своя преценка може да предложи на страните да се обърнат за юридически съвети към адвокат.

Следва обаче да се направи разлика между юридическа информация и правни (юридически) съвети. Когато е уместно по време на производството, няма пречка медиаторът да предоставя юридическа информация. С това не се нарушава безпристрастното поведение към двете страни. Така например, ако счете за необходимо, той разяснява на участниците какви правни действия могат да предприемат за конкретния случай, ако постигнат спогодба, и т.н.

5. При разрешаване на спорове чрез медиация страните основателно се интересуват какво е правното значение на споразумението и дали то има последиците на влязло в сила съдебно решение. От юридическа страна този акт има приложението на всеки друг частноправен документ. Затова страните са разколебани от факта, че споразумението няма силата на пресъдено нещо. С оглед на това считам, че е препоръчително да се предвиди специална законна процедура в ГПК за признаване на същото за изпълнително основание. Това ще увеличи доверието в медиацията. Понастоящем при действащата правна уредба споразумението може да бъде утвърдено само в рамките на висш процес чрез съдебна спогодба (чл. 125 ГПК).

Относно формата на споразумението в Закона за медиацията е предвидено, че то може да бъде в устна, писмена или писмена форма с нотариална заверка на подписите (чл. 16 ЗМ). Считам, че последната съставлява едно извънсъдебно изпълнително основание относно задължението за парични плащания и предаване на вещи (чл. 237 ГПК). Писмената форма има задължителни реквизити: място и дата, на която е било постигнато; имената и адресите на страните; името на медиатора и подписите на страните. Ако споразумението е оформено като частен документ, без нотариална заверка, има значението на

договор за спогодба (чл. 365 ЗЗД). С него се прекратява един съществуващ спор или се избягва един възможен спор, като страните си правят взаимни отстъпки. Чрез тях могат да се създадат, да се изменят или да се погасят и правоотношения, които не са били предмет на спора.

Споразумението обвързва страните само за това, което са установили в него. То не трябва да противоречи на закона, да го заобикаля, както и да накърнява добрите нрави. В противен случай ще е нищожно.

Основанията за нищожност по чл. 26 ЗЗД се прилагат и по отношение на постигнатите споразумения при медиацията. Унищожаемостта също намира приложение при медиационното споразумение.

Що се отнася до унищожаемостта по чл. 31 ЗЗД, тя практически е изключена. Медиаторът няма да допусне за участници в медиацията лица, които не могат да разбират или ръководят действията си.

Действащата правна уредба не изключва споразумения, които уреждат лични отношения между страните. Същите обаче нямат обвързваща сила.

При постигане на медиационно споразумение би следвало да се вземе под внимание и институтът на погасителната давност. Страните могат да уговорят изпълнение и след изтичане на давностния срок, но това споразумение трябва да се ползва с изпълнителна сила. При сегашната правна уредба считам, че прекъсването на давността може да се приложи, когато с медиационното споразумение се признае вземане от длъжник (чл. 116, б. „а“ ГПК).

6. Медиационното споразумение има приложение в редица области на семейното право. Така например при развод по взаимно съгласие или при разстройство на брака, когато съдът не се произнася относно вината, споразумението по чл. 101 СК, чл. 99 (3) СК може да се постигне в процедура по медиация. В тези случаи то задължително се предоставя на съда за утвърждаване и трябва да урежда всички лични и имуществени отношения, изчерпателно посочени в чл. 101 СК².

В процедура по медиация може да се уговори издръжката между съпрузите да се плаща повече от 3 години — чл. 83 СК. Не може обаче да се получава издръжка от бившия съпруг, ако разводът е по негова вина или ако той встъпи в брак.

Размерът на издръжката за децата се определя от съда съгласно чл. 85, ал. 1 СК. Родителите с медиационното споразумение могат да уговорят издръжка и в по-голям размер, дори да не се спазват изискванията на посочената норма. Ако е налице вече влязло в сила съдебно решение, след което бъде изменен размерът на издръжката на база подписано и нотариално заверено медиационно споразумение, считам, че това споразумение ще има юридическа

сила, ако размерът на издръжката е увеличен, тъй като е в интерес на детето. Не може обаче да се намалява установеният от съда размер на издръжката, без да се ревизира споразумението, нито да се определя по-нисък размер от минималния установен, без решението да е изменено от съда. Все пак е необходимо тези хипотези да се уредят изрично в новите СК и ГПК.

В случаите на настаняване в приемно семейство медиацията също намира приложение. Например при спорове между приемното семейство, родителите по произход и общинската служба. Тя може да се използва и при настойничеството и попечителството при спорове относно това кой да упражнява тези функции.

7. При наследяването делбата на наследство много често поражда спорове между съделителите. Ако не постигнат доброволна делба, страните в повечето случаи пристъпват към съдебната делба, която отнема значително време и по-големи финансови средства. По своята правна същност доброволната делба е договор между сънаследниците. Те могат да се обърнат към медиатор в случай че не успеят да постигнат съгласие относно неговото съдържание. С оглед спазване на всички императивни изисквания на закона добре е страните да се обърнат към адвокат за окончателното оформяне на договора. Медиационното споразумение също може да има правна сила, но задължително трябва да е с нотариална заверка на подписите.

Всеки наследник може да извърши разпореждане със своята идеална част от цялото наследство. Но ако това се извърши в полза на трети лица и преди общността да е прекратена, между тях и наследниците се създават сложни правоотношения. Затова добре би било първо да се обсъди въпросът дали всички наследници не искат заедно да се разпоредят с цялото наследство или с определено имущество. Тук също може да се използва посредничеството на медиатор в случай на разногласия. Самото постигане на съгласие обаче няма правна сила, тъй като продажбата на наследство се извършва писмено с нотариална заверка на подписите на продавачите и приобретателя (чл. 212 ЗЗД).

Медиацията може да има успешно приложение и във вътрешните отношения между наследниците. Например при спорове между наследниците относно използването и управлението на наследствената имуществена общност медиационното споразумение има правно действие, ако са спазени всички изисквания на чл. 30—34 ЗС.

Медацията може да се използва и при спорове между наследниците и трети лица.

8. В заключение считам, че медиацията у нас е все още недобре познат алтернативен способ за уреждане на конфликти. Проучвания на опита на други

държави показва, че тя намира широко приложение при уреждане на възникнали спорове. Този нов метод успешно се прилага в случаите, когато е необходимо запазване на добрите отношения между страните или когато съдебното производство, било заради разносните или формалния си характер, е в по-малка степен приемливо за тях. От друга страна, с медиацията се намалява обемът на работа на съда и тя спомага за ефективността при разрешаване на спорове. Но за да се постигне това, както вече бе изтъкнато, е необходимо да се направят редица законодателни промени. Добре би било например да се изработят механизми, с които медиационото споразумение да се потвърждава от съда по специална процедура, при заплащане на минимални държавни такси, и същото да се ползва със сила на пресъдено нещо, както и изрично да се предвидят случаите за препращане на дела от съда към медиация и уведомяването му за изхода от процедурата. Би могло да се препоръча финансиране от държавата на тези случаи, препращани от съда, с цел поощряване на страните да изберат медиацията като способ за уреждане на спорове дори в съдебното производство. За целта трябва да се предвидят и необходимите средства в съдебния бюджет. Ако предложенията в тази област не бъдат осъществени, медиацията у нас няма да получи необходимото развитие. Тя ще остане само една правна възможност с празни очаквания.

БЕЛЕЖКИ

¹ Такива са Андора, Финландия, Норвегия, Полша, Словения, Швеция, Германия.

² Това са: „...упражняването на родителските права, личните отношения и издръжката на децата, както и относно имуществените отношения, ползването на семейното жилище, издръжката между съпрузите и фамилното име...“.

КРИТИКА И НАУЧЕН ЖИВОТ

СЕМИНАРНИТЕ ЗАНЯТИЯ ПО ОБЩА ТЕОРИЯ НА ПРАВОТО – ОТГОВОРНОСТ И ПРЕДИЗВИКАТЕЛСТВО

Иван Кьосев *

Настоящата статия е резултат от работата на автора като асистент по Обща теория на правото в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“. В процеса на подготовка на семинарните занятия и при тяхното провеждане вече 14 семестъра се натрупаха редица интересни впечатления, наблюдения, изводи и идеи. Общуването със студентите като двустранен процес обогатява, но и винаги носи елемента на новото, понякога неочакваното и провокативното. Този опит е безценен от гледна точка на адаптирането на методиката на преподаването към новите предизвикателства, които се появяват с всяка следваща академична година, с всеки следващ випуск ученици, завършили успешно средното си образование и приети за студенти в Юридическия факултет.

Семинарните занятия са изключително важен елемент от учебния процес. Това важи особено силно за занятията по Обща теория на правото, които представляват първи индивидуален досег на студентите със сложната и интересна правна материя. Именно тук първокурсниците усвояват базисни знания, начина на юридическо мислене и изразяване, поставя се началото на усвояване на основни юридически аргументационни техники.

---

* Старши асистент в Юридическия факултет на Софийския университет „Св. Климент Охридски“, доктор по право.

Основните функции на семинарните занятия са следните:

1. подпомагат усвояването на информацията, дадена на лекции;
2. развиват и задълбочават новите знания, като в този процес се отстраняват и евентуални грешки и непълноти при усвояване на лекционния материал;
3. развиват мисленето на студентите и ги насърчават към по-голяма самостоятелност и свобода на изказа и възможните решения;
4. възпитават у студентите толерантност към други мнения, диалогичност, култура при общуването с колегите и с преподавателите;
5. приучават студентите към редовна работа посредством систематичния контрол върху техните знания, упражняван от страна на провеждащия семинарните занятия¹.

На първо място, в семинарните занятия следва да се постигне максимално усвояване (с разбиране) и затвърждаване на знанията, които образуват необходимата основа за овладяване на „физиологията на правото“, по сполучливия израз на проф. Н. Неновски относно Общата теория на правото². Основна предпоставка за реализирането на тази задача е изработването на план за работата, който следва да се осъвременява всяка следваща академична година в съответствие с новите тенденции в науката и преподаването, а също така и предвид динамичните промени в нормативната база. Планът за водене на семинарните занятия трябва да бъде последователно следван през учебната година. Този план до голяма степен се базира на конспекта по Обща теория на правото със съответните акценти в него на местата, където са групирани посъществени правни знания и/или такива със значителна степен на сложност.

Всяко отделно семинарно занятие трябва да бъде детайлно планирано от гледна точка на следните показатели:

1. целта и задачите на занятието;
2. необходимата научна информация;
3. методите, дейностите и средствата за излагане и усвояване на учебната информация;
4. разпределението на разполагаемото време;
5. мотивирането на студентите за участие;
6. формите и методите на оценяване и обратната връзка със студентите³.

Още в рамките на първите семинарни занятия е необходимо преподавателят да установи силните страни на групата и на отделните студенти, които я изграждат⁴, за да може да ги развива в хода на работата. Необходимо е водещият семинарните занятия така да подходи към студентите, че групата да се изгради като хармонично работещ колектив, в който отделните членове се

подпомагат взаимно и черпят опит от положителните черти на характера и стила на работа на своите колеги. Новите поколения студенти се отличават с повишена информираност и възискателност по отношение на придобиваните знания. От тази гледна точка мотивацията при обучението се повишава чрез съчетаването на теоретичните познания с подходящи практически примери от правната действителност. Тези примери (в зависимост от работния контекст) могат да бъдат свързани с правотворческата дейност, с правоприлагането и тълкувателната дейност, с работата на специализирани институции като Конституционния съд, президента, Европейския съд по правата на човека и т.н. Още в рамките на първите семинарни занятия преподавателят трябва да окуражава студентите редовно да посещават факултетската библиотека с оглед своевременното издирване и запознаване с необходимата литература. Справочно-информационната работа би могла да се насърчава чрез поставянето на специфични задачи, които изискват индивидуална работа с библиотечните фондове, намирането и запознаването с посочената литература. Студентите трябва да бъдат предупредени коректно и точно да цитират използваните източници⁵.

Важно значение при провеждането на всяко семинарно занятие има контролът от страна на преподавателя върху хода на работата. Независимо от интензитета на дискусиата, преподавателят трябва да следи за следването на съответния предварително набелязан план и при отклонение от него да насочва студентите към целта на занятието. Преподавателят трябва с повишено внимание да наблюдава за прояви на отрицателно или подигравателно отношение на един студент спрямо друг и при наличие на подобни ситуации да ги пресича своевременно. Такива негативни явления, особено при навлизането на студентите в правната материя, ако не бъдат незабавно прекратени, могат да доведат до цялостно нарушаване на творческата и колегиална атмосфера на работата и да демотивират по-затворените и чувствителни студенти.

В зависимост от конкретната тема и личната преценка на преподавателя семинарното занятие би могло да протече в няколко формата:

1. Представяне на темата и акцентите в нея, добавяне на допълнителна информация и свободна дискусия по темата с пълноценното участие на всички студенти. При този формат е необходимо темата да е зададена предварително, с посочване на литературата, която е необходимо да бъде прочетена с оглед подготовка на дискусиата. Също така тук е полезно теоретичното усвояване на проблема да се съчетае с поставянето на определени задачи, които изискват творчески, индивидуален подход за решаването им. При този формат е полезно използването на някои интерактивни методи. Под този термин след-

ва да се разбират методи, които изискват партньорски взаимоотношения и диалогов вид комуникация⁶. Един от тези методи, които биха могли да бъдат използвани в семинарните занятия по Обща теория на правото, е т.нар. Панелна дискусия⁷. При този метод се поставя определена тема (напр. „Конституцията като източник на правото“) и групата работи на подгрупи, като всяка подгрупа трябва да изясни определена част от проблема: а) генезис и еволюция на конституционализма; б) функции на конституцията в съвременното общество и правно регулиране, основни правни ценности, заложи в конституцията; в) структура на конституцията като рамка (основа) на системата на позитивното право. В отделните подгрупи се провежда дискусия и резултатите се представят от отделен студент — представител на съответната подгрупа. Въз основа на изказванията се осъществява обобщаване на направените изводи, за да се изгради цялостната картина на проблема за същността и функциите на конституцията в съвременната правова държава и гражданско общество.

2. Предварително ангажиране на определен брой студенти с участие по определена тема, изразяващо се и в подготовка на кратки синтезирани текстове по проблема (като това не освобождава останалите от задължението да се подготвят), и при провеждане на семинарното занятие възлагане на тези студенти задачата да се включват активно в работата, да подпомагат преподавателя и така допълнително да мотивират своите колеги за участие. Този подход, провеждан на ротационен принцип, за да обхване всички членове на групата, е от важно значение за приобщаване на по-апатичните и плахи студенти към работата на групата. Положително значение в случая оказва и деликатното поощряване на тези студенти чрез израз на одобрение от страна на преподавателя относно тяхната работа. Преподавателят трябва да умее да показва, че високо цени самостоятелното мислене, подплатено със солидни знания, добрия юридически стил на говорене и умелото използване на юридически аргументи. При този формат удачно е да се използва друг интерактивен метод — т.нар. Аквариум⁸. При този метод първоначално дискусията се води от определен брой студенти — „експерти“ („риби“). Експертите представят темата и осъществяват дискусия, съчетана със собствен анализ. Останалите членове на групата наблюдават дискусията, водят си бележки и при даден от преподавателя знак се включват. По този начин студентите се приучават да наблюдават начина на мислене и изказ на своите колеги, да избягват техните грешки и да се учат от силните страни на изявата им. При условие, че докато тече работата в „аквариума“ някой от експертите се затруднява, член на групата от страна на наблюдаващите би могъл да се включи, за да му помогне. В

подобен формат би могла да се разгледа например темата „Юридически факти — понятие и видове“.

3. Работа по определена тема чрез поставяне на задача, която изисква индивидуално мнение и аргументирана позиция на студентите. Когато задачата позволява, това мнение следва да се оформи и в писмен вид. Този формат е възможен на по-късен етап от обучението — към началото на втория семестър. Необходимо е предварително да се посочи съответната литература и/или нормативна база, както и съдебна и административна практика, когато задачата го предполага. При този формат е полезно семинарното занятие да се организира под формата на дебати, като групата се обособи на две части, защитаващи разнородни тези⁹. В хода на работата преподавателят трябва да се стреми да предостави на студентите максимална възможност да покажат придобитите знания и умения и когато е необходимо — да акцентира върху важните моменти, да обръща внимание на допусканите стилови, смислови или езикови грешки, да увеличи в дискусиата по-плахите и затворени студенти и в същото време да не допуска дискусиата да се води единствено от студенти с желание за доминация в групата. Този формат може да се използва както при работа по фундаментални общотеоретични въпроси — напр. същност и функции, еволюция на правото, така и по конкретни проблеми в правната действителност като защита правата на човека, въпроси от областта на правоприлагането и тълкуването на юридическите актове и т.н. В тази връзка е необходимо на студентите да се показват и съответните документи, които материализират правото — съдебни решения и присъди, тълкувателни актове, административни актове, договори. От особено голямо значение е още в първата година на своето обучение студентите да се запознават с резултатите от юридическата практика, да се приучават да прилагат теоретичните познания към реални казуси, да осъзнават силата на юридическото мислене и обосноваване, и принципите, на които те се основават.

Ключова роля при работата със студентите има навременната, резултативна и позитивна обратна връзка със студентите¹⁰. Безспорен научен факт е, че студентите „напредват чрез оценяването, което означава, че те се нуждаят от качествена обратна връзка за начина, по който се справят с учебната работа“¹¹. В края на всяко семинарно занятие преподавателят би следвало да осъществи такава обратна връзка, която да се разгърне в рамките на следните стъпки:

1. позитивен коментар за изтеклото занятие;
2. посочване на конкретни слабости в работата на студентите и начина на тяхното преодоляване;

3. приключване на занятието с окуражително обобщение¹².

За успешното провеждане на семинарното занятие е необходимо преподавателят да притежава умение за излизане от проблемни ситуации, които често съпътстват учебния процес¹³. При тези ситуации възниква конфликт, който е с деструктивна природа — не води до постигане на консенсус или решение на определен въпрос. Най-често подобни ситуации възникват при:

1. проява на деструктивно поведение от страна на някои от студентите;
2. доминиране на един или повече от студентите над останалите в групата;
3. мълчание във времето, определено за дискусия;
4. излизане на дискусията извън темата¹⁴.

При възникване (или опасност от възникване) на такива ситуации благоприятен изход би могъл да се намери при използване на някои от следните способности:

1. предварително договаряне на правила за работа в групата;
2. възлагане на отделни студенти на различни роли в групата — напр. „пазител на времето и дисциплината“ (за неактивните или деструктивните студенти); „координатор на дискусията“; „наблюдател“ и т.н.;
3. използване за кратък период от време на т.нар. жужащи групи — даване на студентите на възможност едновременно да говорят на глас по определени проблеми;
4. възлагане на ролята на „подпомагач“ на доминиращ или деструктивен студент с оглед улесняване на студентите, които се затрудняват да отговорят на въпросите¹⁵.

Важна част от обучението по Обща теория на правото заема и оценяването на знанията с конкретен цифров еквивалент. Основни форми за това са колоквиумът и контролната работа¹⁶.

Колоквиумът може да се проведе в две форми — писмена и устна. Колоквиумът има две основни функции — контролно-оценителна и подготвителна (тренировъчна)¹⁷. Провеждането на колоквиум предполага натрупване от страна на студентите на достатъчно знания и умения за юридическо мислене и изразяване. Поради това колоквиумите следва да се провеждат през втория семестър от обучението по Обща теория на правото, както следва — един колоквиум в началото на семестъра и един в неговия край¹⁸. Студентите предварително се уведомяват за предстоящия колоквиум, като им се предоставя и необходимата допълнителна литература за подготовка. Чрез колоквиумите се осъществява проверка на знанията и уменията на студентите по особено значими теми и проблеми на правната теория¹⁹.

За разлика от колоквиума, контролната работа като писмена форма на оценяване на знанията на студентите може да се използва по-често и при по-голяма вариативност на поставяните задачи. В последните години успешно се наложи като подвид на контролната работа и тестовата форма на проверка — поставяне на определен брой въпроси с няколко варианта на отговори към всеки от тях, като студентът трябва да посочи верния отговор. Заедно с това е препоръчително някои от контролните работи да носят и елемента на изненадата, за да се приучат студентите бързо да мобилизират интелектуалния си потенциал и с максимален коефициент на полезно действие да представят придобитите знания и умения²⁰.

Изключително важен елемент от подготовката по Обща теория на правото на студентите първокурсници е изготвянето на курсова работа. По своята същност „курсните работи представляват своеобразни писмени съчинения на студентите, в които те трябва целенасочено и задълбочено да разработят и изложат съответен предварително зададен им (или избран от самите тях) теоретически проблем“²¹. Необходимо е преподавателят детайлно да обсъди с всеки студент определената за разработване тема, да го подпомогне при избора на подходяща литература и при случай на необходимост да оказва консултантска помощ при написването на работата. В началото на своята работа по темата студентите трябва да бъдат инструктирани да подготвят предварителен план съобразно избраната тема, който да следват при нейното изготвяне²². Основните цели, които следва да се постигнат с изготвянето на курсовите работи, се състоят в развиването на умения за самостоятелно юридическо мислене и неговото грамотно писмено излагане, способност за научно търсене и обосноваване на изводи по определени конкретни юридически въпроси²³, подготовка за бъдещото навлизане и овладяване на проблемите в отрасловите правни дисциплини. Времето за консултиране на студентите по техните курсови работи се обособява като задължителна част от семинарните занятия.

Семинарните занятия по Обща теория на правото са тази част от обучението на студентите първокурсници, в рамките на която те навлизат в ново за тях познавателно поприще. Тук бъдещите правници овладяват знания и умения, които ще им бъдат необходими както през петгодишния курс на обучението, така и през целия им трудов път след успешното завършване на висшето образование. Поради това качествено провеждане на занятията, отделянето на студентите на вниманието, от което се нуждаят, и своевременното им приучаване на работни навици и култура на академичното общуване следва да са основна грижа на преподавателя, провеждащ семинарните занятия. Останалото е приятното задължение на студентите да поддържат неугасващ

своя стремеж за усвояване на нови знания и умения в партньорство със своите колеги и преподаватели.

БЕЛЕЖКИ

¹ Милкова, Д. Трудно ли се усвоява юридическата наука. С., 1990, 57—58

² Неновски, Н. За догмата на правото. — Юридически свят, 2002, № 2, с. 247.

³ Гюрова, В., Г. Дерменджиева, В. Божилова, С. Върбанова. Приключението учебен процес. С., 2006, 152—153.

⁴ Пак там, с. 150.

⁵ Пак там, с. 223.

⁶ Пак там, с. 176.

⁷ Пак там, с. 187.

⁸ Пак там, с. 190.

⁹ Пак там, с. 200.

¹⁰ Пак там, 225—228.

¹¹ Пак там, с. 225.

¹² Пак там, с. 226.

¹³ Пак там, 201—218.

¹⁴ Пак там, с. 205.

¹⁵ Пак там, 205—206.

¹⁶ Милкова, Д. Трудно ли се усвоява юридическата наука. С., 1990, 70—73.

¹⁷ Пак там, 71—72.

¹⁸ Пак там, 71—72.

¹⁹ Пак там, с. 71.

²⁰ Пак там, с. 72.

²¹ Пак там, с. 73.

²² Пак там, 76—77.

²³ Пак там, с. 80.

ЦЕНЕН ПРИНОС В ИЗСЛЕДВАНЕТО НА ВЕЩНОПРАВНИТЕ ПРАВООТНОШЕНИЯ

Асен Запрянов*

Издадената през настоящата 2007 г. книга „Вещно право — практически проблеми“ на авторите Марио Бобатинов и Красимир Влахов (С.: Сиби) е труд с висока стойност за практикуващите правници. Ценността на книгата проличава в най-обстойното досега изследване на съдебната практика, която разглежда вещноправни правоотношения и поставя непрекъснато на изпитание потенциала на нормативния материал. По този начин се разкриват непълнотите или недостатъците му, което съставлява и стимул за по-нататъшно развитие.

Разгледани са както традиционни въпроси на вещното право — защита на владението, придобиване право на собственост и на вещни права, съсобственост, етажна собственост, уредбана на жилищностроителните кооперации и подобренията, така и по-новите положения, свързани с държавната и общинската собственост, с реституцията, приватизацията и земеделските земи и горите. Разгледан е подробно институтът на различните сервитути (като ограничени вещни права), свързани както със ЗС и ЗУТ, така и специфичните случаи, отнасящи се до Закона за опазване на селскостопанското имущество, Закона за водите, Закона за енергетиката, Закона за горите, а също и сервитути, свързани с правна сделка (при спазване на повелителните правни норми и добрите нрави). В последния раздел авторите са се спрели и на някои процесуални проблеми, свързани със защитата на собствеността, като успоредно с това са разгледали особеностите на негаторния иск (чл. 109 ЗС).

По моя преценка в някои отношения горечитираният труд търпи забележки, които споделям по-долу, но те в никакъв случай не намаляват неговата значимост. Не може да бъде отминат и фактът, че авторите, наред със споделяните от тях становища, отразени в съдебната практика, упоменават и обратни становища в практиката, а това значително повишава обхвата и ценността на техния труд.

---

* Адвокат от гр. Пловдив.

1. Разглеждайки подробно реституцията на одържавени недвижими имоти, регламентирана в ЗВСВОНИ, авторите не са подчертали неприложимостта му по отношение на одържавени имущества, намиращи се във владение на кооперации към влизане в сила на закона (25.11.1992 г.). Единствено в случаите, когато на кооперацията е било отстъпено само оперативното управление на имот, а собствеността му си остава собственост на държавата, ЗВСВОНИ е приложим по отношение на него.

Този извод следва от разпоредбите на § 1 от допълнителните разпоредби към Закона за кооперациите (обн., ДВ, бр. 113 от 1999 г.) — „Възстановява се правото на собственост на кооперациите и кооперативните съюзи върху тяхното иззето, одържавено или преразпределено по какъвто и да е начин имущество след 10 септември 1944 г., ако искането за това е направено до 7 февруари 1993 г.“, както и съгласно § 39 ЗИД ЗК (обн., ДВ, бр. 13 от 11.02.2003 г.), отнасящ се до действащия Закон за кооперациите: „Възстановява се правото на собственост върху одържавено или иззето по отменени нормативни актове имущество на кооперации и кооперативни съюзи, възстановили дейността си, ако до деня на влизане в сила на този закон това имущество е държавна или общинска собственост“. Последната разпоредба обаче няма приложение за висящите производства по § 1 от допълнителната разпоредба по ЗК от 1991 г.

В тази насока има обширна и трайна съдебна практика¹.

2. Твърде спорно е становището на авторите относно последиците за молителите, чиито молби за възстановяване на имоти по ЗВСВОНИ, отчуждени по ЗТСУ, ЗПИНМ и пр., са били уважени, относно полученото от тях обезщетение — имотно или парично. Поддържаното от авторите, че „становището, според което при подаване на молбата следва да се декларира готовност за връщане на полученото обезщетение... не намира опора в закона...“², съвсем не е безспорно по отношение на имотното обезщетяване по ЗПИНМ — отм. (паричното обезщетение изобщо не заслужава коментар).

Съгласно § 91, ал. 1 ППЗПИНМ — отм., недвижимите имоти, които се отстъпват в обезщетение за отчуждени за благоустройствени мероприятия имоти, се определяха с конкретно решение на общината.

Практиката обаче показва и случаи на неизвършена конкретизация на обекта, отстъпен в обезщетение, а само отстъпване на привилегирован жилищностроителен заем (заем, отпускан, без да се чака ред) за доплащане на избран от отчуждения собственик обект, който не е конкретизиран, и е дадена възможност на обезщетеното лице да се включи по този начин в жилищностроителство.

Възникнаха спорове — дали този начин на обезщетяване е обезщетяване в брой, с възможност да се закупи по горния ред жилищен обект в изгражданите сгради от специализираните предприятия към народните съвети за извършване на жилищно строителство, или пък се касае до имотно обезщетение. Стигна се до истински куриози, когато отчужден собственик поисква да му се реституира имот, отчужден за благоустройствено мероприятие, което не е било осъществено, с разбирането, че само ще възстанови полученото парично обезщетение, а закупеният от него по горния ред обект ще остане негова собственост. Решението на съда за такива случаи, че се касае до имотно обезщетение, доведе до връщане на намален по площ отчужден имот, в който са премахнати сградите и постройките, с възможност да се актува закупеният имот съгласно чл. 5 от цитирания закон³. В най-новата практика на ВКС е възприето, че отчужденият собственик в подобен случай може да запази собствеността върху придобития от него по гореуказания ред обект в групов строеж⁴.

Мисля, че последното разбиране е правилно и може да бъде споделено. Получаването на жилищностроителен заем с предимство (без да се чака ред) в случай като упоменатия не би могло да се счита, при ползване на сумата по заема за покупка на свободно избран обект в групов строеж, като имотно обезщетение.

Изяснено е в практиката, че включването в кооперативно жилищно строителство (по стопански начин или в строеж, изграждан от специализирано предприятие по чл. 119 ЗТСУ – отм.), при което е получен жилищностроителен заем от отчуждения собственик с горното предимство, не се счита за имотно обезщетение⁵, без оглед на това дали е станало при режима на ЗПИНМ, или при режима на ЗТСУ. Няма основание да се прави разлика между груповото застрояване и кооперативното жилищно строителство, цитирани по-горе. Последното, независимо от извършеното избиране на конкретно определени обекти от отчуждените собственици и съставянето въз основа на него разпределителен протокол на обектите в сградата, не прехвърля собствеността на отделните обекти до снабдяването на участниците в строителството с нотариални актове. Каква е разликата с груповото застрояване при неиздаден акт по § 91 ППЗПИНМ — отм., при осигурено и в единия, и в другия случай привилегировано получаване на жилищностроителен заем за доплащане разликата над сумата, на която е оценен отчужденият имот?

Наред с изтъкнатите съображения следва да се има предвид, че не е оправдано от никоя гледна точка т.нар. реформацио ин пейус⁶ за молителя да си реституира имот по ЗВСВОНИ, отчужден по ЗТСУ, ЗПИНМ и пр., при не-

реализиране на съответното благоустройствено мероприятие, в случай на неконкретизиран обект като имотно обезщетение. Практиката познава случаи, когато молителят е заявил искане за реституция с разбирането, че при конкретната обстановка ще може да си върне отчуждения имот, респ. остатъка от него, като само възстанови паричното обезщетение, а се оказва, че със съдебното решение се създава възможност за актуване на закупения от него имот с привилегирован жилищностроителен заем като общински имот. В такива случаи безспорно е по-добре да не се уважава молбата за реституция, респ. да не се уважава жалбата му срещу отказа на общинската администрация да уважи молбата му, отколкото практически да се остави молителят на улицата в положение, несравнимо по-тежко от това, в което е бил до искането за реституиране на отчуждения имот. Очевидно неиздържано е възражението — да не е правил искането!

Другояче стои въпросът при конкретизиране на обект, получаван като имотно обезщетение (по § 91 ППЗПИНМ — отм., по чл. 98 и 100 ЗТСУ — отм.), но там в редица случаи общинските администрации изискват от молителя да представи декларация, в която изрично да заяви, че му са известни последиците от уважаване на молбата му.

3. В разглеждания труд много подробно са изследвани въпросите около земеделската реституция. Обхваната е огромна по обем материя, при това по отношение на претърпелия досега повече от 36 изменения и допълнения ЗСПЗЗ.

Намирам за необходимо да обърна внимание върху някои случаи, които не са намерили място в изследването и по отношение на които считам, че заслужават да бъдат разгледани.

Известно е, че всички земеделски земи, независимо от това дали собственикът им до кооперирането доброволно или принудително е станал член на ТКЗС, както и в случая, когато те са обобществени, без този собственик изобщо да членува в ТКЗС, подлежат на възстановяване само от Поземлената комисия (сега — общинска служба „Земеделие и гори“). Това следва от разпоредбата на чл. 10, ал. 4 ЗСПЗЗ, в тази насока е и съдебната практика (р. 2815/13.12.2005 г. по гр. д. № 2173/2004 г. – IV). Тук трудността се свежда до това — **кои земи** се включват в обхвата на чл. 2 ЗСПЗЗ с оглед правилното тълкуване на Примерните устави на ТКЗС (1950 г., 1958 г. и 1968 г.), според които не подлежаха на включване в имуществото на ТКЗС дворищнорегулационните парцели, макар и незастроени и надхвърлящи норматива за размера на личното ползване на земя от кооператорите. Както и да се ползват такива урбанизирани земи, те бяха освободени от включване в земите на ТКЗС и по

отношение на тях следва да се приеме, че не подлежат на връщане по установения от ЗСПЗЗ ред, а ако продължават да се задържат, за тях ще намери приложение ЗВСВОНИ.

Същото важи и за случаите, когато образуването на ТКЗС предшества непосредствено одобряването на първия ПУП на дадено населено място⁷. Кооператорите си запазиха собствеността върху незастроените места, включени в чертите на плана.

Интересен е и въпросът с т.нар. контактна зона на двата плана — териториално-устройствен план на селището и земеразделителния план на землището му.

В практиката е било изяснено, че при застъпване площи на териториално-устройствен план, вкл. кадастрален план, съдържащ само неурегулирани поземлени имоти — одобрен или неодобрен, е налице грешка в плана за земеразделяне, която може да засегне единствено статута на земеделските земи и подлежи на отстраняване по административен ред (чл. 17, ал. 8 ЗСПЗЗ). Поправката на тази грешка не може да засегне площ от териториално-устройствения план. Земеразделителният план няма отчуждително действие, а териториално-устройственият план на селището имаше такова действие до 30.03.2001 г., до която дата земеразделителните планове отдавна са изготвени⁸.

По-сложен е случаят с т.нар. селищни имоти, възстановени по реда на ЗСПЗЗ. В практиката са налице случаи, когато така възстановен имот се оказва застроен с жилищни и стопански сгради и се ползва като жилищен, но включването му в териториално-устройствения план на селището се оказва много трудно поради специалните изисквания на ЗОРЗ. Общата площ на такъв имот може и да е достатъчна за образуване на самостоятелни дялове по ЗУТ, но не и при режима на ЗСПЗЗ, изискващ площ, не по-малка от 6000 м² (съответно по 3 дка за дял по чл. 72 ЗН).

Пред ВКС е бил разгледан такъв случай с искане да се приложи по аналогия чл. 201 ЗУТ, тъй като възстановяването на собствеността на имота като на земеделска земя — нива, би могло в случая да се приеме за една правна условност (правна фикция), но искането за тълкуване на действащата в случая нормативна уредба в духа на чл. 46, ал. 2 ЗНА (като аналогия на правото) не е било уважено⁹.

4. По отношение на последната част на книгата — „Процесуални проблеми във връзка със защитата на собствеността“ (с. 319—334), се спирам на раздела „Особености на негаторния иск за собственост“ (с. 326—332).

Касае се за изследване на правен институт, който е оскъдно застъпен в доктрината, и този факт безспорно повишава значимостта му в случая.

Неприемливо ми се струва обаче становището на авторите¹⁰, че исквата молба по чл. 109 ЗС подлежи на вписване¹¹, както и че държавната такса по такъв иск следвало да се определи като за оценяем иск. Искът по чл. 109 ЗС е **неоценяем иск** по самото си естество, тъй като не се претендира ревандикация, а е необходимо само да бъде доказана собствеността върху имот, спрямо който са предприети действия, с които се пречи на собственика да упражнява правото си на собственост върху имота и се смущава неговото владение и ползване по какъвто и да било начин. При минималната държавна такса — 30 лв., с оглед сложността на случая съдът би могъл да определи евентуално доплащане (в диапазона 30–200 лв.), но не и да третира иска като оценяем.

В заключение ще обърна внимание, че в гореупоменатия раздел би могла да се разгледа и защитата на правото на собственост, визирана в чл. 109а ЗС (бивша ал. 2 на чл. 109) — за определяне на границата между свой и съседен имот. В практиката и доктрината е имало различни становища. Едното становище е, че е възможно по съдебен ред да се иска такова определяне на границата във всички случаи — без оглед на това дали поземленият имот попада в чертите на териториално-устройствения план, или е извън него¹². Другото становище е, че този иск може да се проведе само относно поземлени имоти извън териториално-устройствения план, и това становище е господстващото понастоящем¹³.

Уместно би било при повторно издание на разглеждания труд (каквото според мен неминуемо ще има) да бъдат отчетени и горните бележки.

БЕЛЕЖКИ

¹ Р. 2615/1996—IV, Сб., с. 181; р. 1168/1997—IV, Сб., с. 138 и др.

² Вж. **Бобатинов, М. и К. Влахов**. Вещно право — практически проблеми. С.: Сиби, 2007, с. 213.

³ Р. 4795/22.10.1998 г. по адм. д. 2428/1998—ВАС—II; р. 9966/2.11.2002 г. по адм. д. 5390/2002—ВАС—II.

⁴ Р. 829/4.07.2007 г. по гр. д. 969/2006—ВКС—II.

⁵ Р. 239/1994 — III, Сб., с. 140; р. 809/4.04.1996 г. по адм. д. 2059/1995—ВАС—III (мотиви).

⁶ Вж. **Стамболиев, О.** Забраната за „реформацио ин пейус“ в съвременния български граждански процес. — Право, 1982, № 1.

⁷ Р. 328/17.07.1998 г. по гр. д. 1366/1996—IV; р. 1162/1.08.1991 г. по гр. д. 604/1991—I.

⁸ Р. 649/24.07.2007 г. на III г. о. на ВКС по гр. д. 476/2006—IVа.

⁹ Р. 77/5.03.2007 г. по гр. д. 563/2006, I г. о.

¹⁰ **Бобатинов, М. и К. Влахов.** Цит. съч., с. 330.

¹¹ Срв. **Караминков, Ал.** Исковите молби за собственост не подлежат на вписване. — Адвокатски преглед, 2002, № 11—12.

¹² Р. 102/1958 г. — ОСГК на ВСР — Сб., с. 27; р. 75/1988—ОСГК—Сб., с. 30.

¹³ Определение 728/11.10.2003 г. по гр. д. 657/2003—IV; р. 284/1974—I — Сб., с. 185; р. 1656/1996—IV — Сб., с. 174.

НОВОИЗЛЯЗЛА ПРАВНА ЛИТЕРАТУРА

Казуси по наказателно право — обща част

Лазар Груев и Ралица Илкова

второ преработено и допълнено със съдебна практика издание

Казусите са разработени за студенти от юридическите факултети. Всеки от тях почива на действителен случай. Това е първият подобен сборник от 1974 г. Насам. Основната новост във второто издание е допълването на казусите с релевантна съдебна практика по всеки раздел от разглежданата материя. По този начин сборникът се превръща в своеобразен справочник, систематизиращ типични казуси от съдебната практика в годините от 1955 до 2006, възможните въпроси към тях и решенията на върховната съдебна инстанция по аналогични случаи. Идеята е максимално доближаване на подготовката по наказателно право до изискванията на живота и съчетаване на придобитите теоретични знания с опита на практикуващите юристи.

Ползата от изданието се допълва от факта, че в конкурсите за постъпване на работа в органите на съдебната власт решаването на казус е един от елементите на изпита. Сборникът включва казуси по общата част на наказателното право. Предстои второ, преработено и допълнено издание на „Казуси по наказателно право — особена част“.

416 стр., ISBN 978-954-730-459-8, цена: 16.80 лв.

Облигационно право — обща част**Ангел Калайджиев**

четвърто преработено и допълнено издание

Учебникът по обща част е плод на дългогодишна научна работа на автора. Предназначението му е не само да бъде учебник за студентите по право, но и да служи на практикуващите юристи, поради което в него е обхваната и критично анализирана обилна съдебна практика. В четвъртото издание са отразени всички изменения в законодателството за последните две години, като особено внимание е отделено на новата материя, уреждаща финансовите обезпечения.

752 стр., ISBN 978-954-730-446-8, цена: 32.00 лв.

Правилникът за вътрешния трудов ред**Нина Гевренова**

Книгата е посветена на правилника за вътрешния трудов ред и мястото му в йерархията на източниците на трудовото право. Изданието съдържа подробен анализ на процедурата за създаването на правилника, съдържанието му и последиците при евентуално противоречие с Кодекса на труда, колективните трудови договори и другите вътрешни правилници и инструкции. Авторката посочва множеството възможности, които работодателят, съставяйки своя правилник, има на разположение, за да определя и възлага едностранно конкретни трудови задължения на работниците и служителите.

Приложеният примерен правилник предлага практически идеи за различни законосъобразни решения, свързани с режима на работното време, почивките и отпуските, възлагането на задължения и реализирането на дисциплинарни наказания, работата в екип, поверителната информация, отношенията с клиентите, задълженията за предоставяне на информация от страна на персонала, неговия външен вид и др.

280 стр., ISBN 978-954-730-455-0, цена: 9.80 лв.

Семейно и наследствено право**Методи Марков**

трето издание

Изданието има за цел да подпомогне преди всичко студентите по право, изучаващи дисциплината „Семейно и наследствено право“. Книгата предлага пълнота, систематичност и изчерпателност в кратка и прецизирана форма, която дава възможност за бърза ориентация в материала, и е гарантирано улеснение в подготовката както за семестриалния, така и за държавния изпит по гражданскоправни науки.

Третото издание на книгата е преработено и е съобразено с действащото законодателство към 1 октомври 2007 г. Текстът е редактиран с цел изложението да стане по-изчерпателно и ясно. Допълнителната литература е обогатена с нови заглавия.

Книгата е съобразена с изпитните изисквания в различните юридически факултети в страната. Тя има за цел да даде възможност на студентите предварително да се запознаят с основната структура на лекционния курс и да се ориентират по-лесно в лекциите и семинарните занятия, често изпъстрени с разнообразни казуси.

228 стр., ISBN 978-954-730-464-2, цена: 8.90 лв.

Издаелство *СИБИ*
Редактор *Наталия Гуджева*
Коректор *Нели Германова*

Печат *Симолони*
Печатни коли 5,25

Формат 70x100/16

ISSN 08611815
София 2007